

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΑΡΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

1340200200294

**Εργασία στο πλαίσιο του μαθήματος
«Συνταγματικά Δικαιώματα»**

Θέμα: Το αμυντικό περιεχόμενο του δικαιώματος της εργασίας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
1) Πρόλογος – Το φαινόμενο της εργασίας – Συνταγματικό δικαίωμα – Αμυντικό περιεχόμενο	2,3
2) Το επάγγελμα	4,5
3) Αρχή της ισότητας και ίσης μεταχείρισης	5-15
α) Η αρχή της ίσης μεταχείρισης ως εξειδίκευση της γενικής αρχής της ισότητας	5
β) Οριοθέτηση της μελέτης	6-13
γ) Η κύρωση της ανισότητας	13-14
δ) Νομολογία	14-15
4) Η συνδικαλιστική ελευθερία	16-21
α) Έννοια, χαρακτηριστικά και όρια άσκησης του συνδικαλιστικού δικαιώματος	16-19
β) Νομολογία	19-21
5) Η απεργία	21-42
I) Έννοια και χαρακτηριστικά του δικαιώματος της απεργίας	21-35
α) Γενική επισκόπηση του δικαιώματος της απεργίας	21-22
β) Απεργία και εργασιακός αγώνας	22-25
γ) Συνταγματική κατοχύρωση	25-32
δ) Νομολογία για το δικαίωμα της εργασίας γενικά ..	32-34
II) Η καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος της απεργίας	34-42
α) Νομική θεμελίωση του ισχυρισμού της καταχρηστι- κής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας	35-41
αα) Αντιμετώπιση του ζητήματος από τη νομολογία ..	35-36
αβ) Προσπάθεια για μια κριτική θεώρηση του ζητήματος – Η έννοια της καταχρηστικής άσκησης των ατομικών δικαιωμάτων	37-41
β) Νομολογία για την κατάχρηση του δικαιώματος της εργασίας	41-42
6) Επίλογος	43-48
7) Βιβλιογραφία	49-50

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο¹ όρος εργασία αναφέρεται σε ένα μέρος της ανθρώπινης δραστηριότητας, χωρίς να καλύπτει όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες. Παρότι φαινομενικά παράδοξο, όταν μιλάμε για εργασία δεν εννοούμε το ίδιο πράγμα σε όλες τις εποχές και για όλες τις χώρες. Επομένως, σαν έννοια η εργασία είναι πολυσήμαντη και άπτεται του ενδιαφέροντος πολλών επιμέρους επιστημών αλλά και της φιλοσοφίας. Στο χώρο του δικαίου ο κατ' εξοχήν κλάδος που ασχολείται με την εργασία, το εργατικό δίκαιο, θα μπορούσε να οριστεί ως «το σύνολο των κανόνων δικαίου, οι οποίοι ρυθμίζουν όλες τις σχέσεις που διαμορφώνονται με αφορμή την παροχή εξηρημένης εργασίας προς κάποιον εργοδότη».

Εξαιτίας ιδίως της σπουδαίας κοινωνικής σημασίας του φαινομένου της εργασίας, δεν θα ήταν δυνατόν το ζήτημα να μην είχε απασχολήσει τον συντακτικό νομοθέτη. Στο άρθρο 22 του Συντάγματος² ωστόσο προσιδιάζει ένας ορισμός που κατευθύνεται κυρίως στην οικονομική έννοια της εργασίας. Εργασία είναι το σύνολο των ενεργειών του ανθρώπου που αποσκοπεί κατά κύριο λόγο στην παραγωγή οικονομικά αποτιμητού αποτελέσματος. Η εργασία κατοχυρώνεται στο Σύνταγμα τόσο αντικειμενικά (όντας ένας από τους βασικούς συντελεστές της παραγωγής, βασικό μέγεθος του οικονομικού χώρου) όσο και υποκειμενικά (ως ατομικό δικαίωμα).

1) Ιωάννη Δ. Κουκιάδη, Στοιχεία Εργατικού Δικαίου – Ατομικές Σχέσεις Εργασίας, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 1997, σ. 7επ.

2) Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος III, Ι' Έκδοση – ΑΘΗΝΑ 2004, σ. 365-385.

3)

Το δικαίωμα εργασίας προστατεύεται ως αμυντικό δικαίωμα, ως προστασία δηλαδή της ήδη υπάρχουσας θέσης εργασίας, στρεφόμενο κατ' αρχήν μεν κατά του κράτους, ωστόσο και κατά της ιδιωτικής εξουσίας. Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι, αν και η σύγχρονη εργατική νομοθεσία έχει απομακρυνθεί σημαντικά από τα πρότυπα του παλιού ατομιστικού δικαίου, εντούτοις εξακολουθεί να επιτρέπει τη συγκάλυψη των αληθινών αντιθέσεων και την ταυτόχρονη εμφάνιση εικονικών εργασιακών αντιθέσεων.

Στις³ εργασιακές σχέσεις σημαντικός είναι ο ρόλος μερικών βασικών αρχών του Συντάγματος, όπως η αρχή του κοινωνικού κράτους και η κατοχύρωση του οικονομικού ρόλου του κράτους. Εξάλλου με βάση αυτές τις αρχές αναφύεται ο διττός χαρακτήρας του δικαιώματος της εργασίας: οικονομικός και κοινωνικός. Παράλληλα θα πρέπει να υπογραμμιστεί η αναγκαιότητα της ύπαρξης συνταγματικών εγγυήσεων τόσο των εργοδοτικών συμφερόντων (δικαιώματα ιδιοκτησίας και επιχειρηματικής ελευθερίας) όσο βεβαίως και των εργαζομένων (ελευθερία της εργασίας), το κοινωνικό περιεχόμενο του δικαιώματος της εργασίας, ο σεβασμός της προσωπικότητας των εργαζομένων, η αρχή της ισότητας για τις εργασιακές σχέσεις καθώς και η εγγύηση των συνδικαλιστικών ελευθεριών των εργαζομένων.

4) Ιωάννη Δ. Κουκιάδη, Στοιχεία Εργατικού Δικαίου – Ατομικές Σχέσεις Εργασίας, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 1997, σ. 7επ.

5)

ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ

Το επάγγελμα⁴ αποτελεί βασική ιδιότητα του προσώπου. Επάγγελμα και εργασία συνδέονται πολύ στενά αλλά δεν ταυτίζονται. Το επάγγελμα καθορίζει το περιεχόμενο της εργασίας. από οντολογική άποψη το επάγγελμα είναι ιδιότητα του προσώπου, ενώ η εργασία ανθρώπινη ενέργεια. Το επάγγελμα – κατά κανόνα – προηγείται, η εργασία έπεται. Η παροχή εργασίας είναι δυνατή και ανεξάρτητα από συγκεκριμένο επάγγελμα και αναφορικά προς περισσότερα επαγγέλματα. Πολλές φορές ένα και το αυτό άτομο παρέχει εργασία διάφορη από εκείνη του επαγγέλματός του. Η συνταγματική προστασία της εργασίας είναι οπωσδήποτε ευρύτερη και δεν περιορίζεται μόνο στην κατ' επάγγελμα παρεχόμενη εργασία. Ο κύκλος προβληματικής επαγγέλματος και εργασίας δεν είναι πάντοτε ο ίδιος. Όπως προκύπτει από τη συνδυασμένη ερμηνεία των διατάξεων των άρθρων 5 § 1 (ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας) και 22 § 1 (συνταγματική προστασία της εργασίας) ο συντακτικός νομοθέτης κατοχυρώνει την ελευθερία επαγγέλματος, την επαγγελματική ελευθερία, ως αντικειμενική αρχή από την οποία απορρέουν υποκείμενα δικαιώματα. Στην ελευθερία αυτή περιλαμβάνεται η ελευθερία επιλογής και η ελευθερία άσκησης επαγγέλματος. Καθένας είναι ελεύθερος να επιλέγει οποιοδήποτε (ή και κανένα) επάγγελμα, αλλά και να μεταβάλλει αυτή την επιλογή. Το Σύνταγμα κατοχυρώνει την ελευθερία όχι μόνον έναρξης επαγγέλματος και κτήσης της επαγγελματικής ιδιότητας,

6) Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος III, Ι' Έκδοση – ΑΘΗΝΑ 2004, σ. 365-385.

7)

αλλά και την ελευθερία μεταβολής επαγγέλματος. Καθένας έχει δικαίωμα να προσδιορίζει το περιεχόμενο του επαγγέλματός του. Παράλληλα, η ελευθερία άσκησης επιτρέπει την άσκηση ή μη του επαγγέλματος.

ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΊΣΗΣ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Στον⁵ εργασιακό χώρο η γενική αρχή της ισότητας εξειδικεύεται ως αρχή της ίσης μεταχείρισης των εργαζομένων, της οποίας βασική έκφραση αποτελεί η ειδικά κατοχυρούμενη ισότητα αμοιβής. Όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση, έχουν δικαίωμα ίσης αμοιβής για παρεχόμενη εργασία ίσης αξίας (Συντ. άρθρο 22 § 1 εδ. β). Το δικαίωμα της ισότητας στην αμοιβή ως αμυντικό δικαίωμα είναι απόλυτο, στρεφόμενο όχι μόνον ενάντια στο κράτος εργοδότη, αλλά και ενάντια στον ιδιώτη εργοδότη. Κάθε εργοδότης, ανεξάρτητα από τη νομική μορφή με την οποία εφαρμόζεται να μην κάνει καμία διάκριση σε βάρος οποιουδήποτε εργαζομένου για το φύλο, την φυλή, τις πεποιθήσεις κ.λπ. Η μόνη επιτρεπόμενη διαφοροποίηση στην αμοιβή είναι εκείνη που εξασφαλίζει την αρχή της ισότητας της αμοιβής, δηλαδή η αξία της παρεχόμενης εργασίας. Ισότητα αμοιβής δεν σημαίνει οπωσδήποτε ισότητα αποδοχών, αλλά ισότητα πληρωμής εργασίας ίσης αξίας.

8) Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος III, Ι' Έκδοση – ΑΘΗΝΑ 2004, σ. 365-385.

9)

Οριοθέτηση της μελέτης

Η αρχή της ίσης μεταχείρισης αποτελεί ευρέως διαδεδομένη αρχή στο χώρο του θετικού δικαίου και ειδικότερα στο χώρο του εργατικού δικαίου. Πρακτικές εφαρμογές της απαντώνται σε πολυάριθμες περιπτώσεις για διάφορα θέματα. Ένα τυχαίο φυλλομέτρημα του περιοδικού νομικού τύπου, ιδίως του ειδικευομένου σε εργατικά θέματα, πείθει για την έκταση εφαρμογής και το εύρος του περιεχομένου της. Για τον εργαζόμενο, πολύ περισσότερο από κύρια ή επικουρική νομιμοποιητική βάση των αξιώσεών του, η αρχή της ίσης μεταχείρισης είναι ένα σταθερό σημείο αναφοράς με ισχύ γενικά αναγνωρισμένη. Στη σύγχρονη εποχή της κρίσης του κοινωνικού κράτους και της απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων, κάθε πηγή νομικής προστασίας και ασφάλειας της εργατικής δύναμης είναι σημαντική.

Ωστόσο, η εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης δεν είναι απαλλαγμένη από σφάλματα και υπερβολές. Είναι κοινός τόπος ότι η νομολογιακή πράξη τείνει συχνά σε ισοπεδωτικές λύσεις που δεν συμβιβάζονται με τους κανόνες της ελεύθερης οικονομίας. Την ίδια στιγμή ολόκληρες κατηγορίες εργαζομένων αποκλείονται από την ίση μεταχείριση με ανεπαρκείς, στερεότυπα επαναλαμβανόμενες αιτιολογίες. Τελικά, το ζήτημα της ορθής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης έχει μεγάλη σπουδαιότητα, γιατί από τη λύση του εξαρτώνται ύψιστα συμφέροντα εργαζομένων και εργοδοτών.

Η αρχή της ίσης μεταχείρισης εισάγει στο εργατικό δίκαιο τη θεμελιώδη επιταγή για δίκαιη μεταχείριση των εργαζομένων. Σύμφωνα με αυτή την αρχή, όπως διαπλάσθηκε από τη νομολογία

και τη θεωρία, κάθε εργαζόμενος δικαιούται να έχει την ίδια μεταχείριση με τους συναδέλφους του που εργάζονται με τους ίδιους όρους και κάτω από τις ίδιες συνθήκες στον ίδιο εργοδότη. Αυθαίρετες δυσμενείς διακρίσεις εις βάρος ενός ή περισσότερων εργαζομένων απαγορεύονται. Ο εργοδότης έχει υποχρέωση να υπάγει στις ρυθμίσεις που εφαρμόζει στην επιχείρησή του όλους τους εργαζόμενους που βρίσκονται σε όμοια κατάσταση και να μην μεταχειρίζεται ορισμένους από αυτούς δυσμενέστερα σε σχέση με τους άλλους.

Ίση μεταχείριση, ωστόσο, δεν σημαίνει μαθηματική ισοπέδωση όλων των εργαζομένων και απόλυτη εξίσωση των όρων εργασίας. απαγορεύονται μόνο οι αυθαίρετες διαφοροποιήσεις, δηλ. εκείνες που δεν είναι αντικειμενικά δικαιολογημένες. Όταν, αντίθετα, συντρέχει κάποιος αντικειμενικός λόγος (π.χ. διαφορετικό είδος εργασίας, διαφορετικές συνθήκες, διαφορετικά προσόντα κ.λπ.), η διαφοροποιημένη μεταχείριση των εργαζομένων είναι όχι μόνο επιτρεπτή αλλά και επιβεβλημένη. Και αυτό διότι η ίση μεταχείριση ανόμοιων καταστάσεων αντιβαίνει στην αρχή της ίσης μεταχείρισης ακριβώς όπως η άνιση μεταχείριση των ομοίων. Δεν απαγορεύεται, επομένως, στον εργοδότη η ιδιαίτερη μεταχείριση ορισμένων ειδικών περιπτώσεων όπως π.χ. η καταβολή μεγαλύτερης αμοιβής στον εργαζόμενο που αποδίδει περισσότερο ή έχει αυξημένα προσόντα ή παρέχει ειδικές υπηρεσίες κ.ο.κ. Τέτοιου είδους διακρίσεις δεν αντίκεινται στην έννοια της ίσης μεταχείρισης, αλλά έγκεινται σε αυτήν, αποτελούν την άλλη όψη του ίδιου νομίσματος.

Με την παραπάνω έννοιά της η αρχή της ίσης μεταχείρισης εκφράζει στο εργατικό δίκαιο την ιδέα της δικαιοσύνης. Ο

εργοδότης, φορέας εξουσίας και ρυθμιστής των όρων εργασίας στην επιχείρηση, έχει υποχρέωση να ενεργεί δίκαια και να μεταχειρίζεται τα ίσια με ίσο μέτρο χωρίς αυθαίρετες διακρίσεις. Οι αρχές της δικαιοσύνης προάγουν και συντηρούν την τάξη μέσα στην επιχείρηση όπως μέσα σε οποιονδήποτε οργανωμένο βιοτικό σχηματισμό.

Όπως προαναφέρθηκε, η αρχή της ίσης μεταχείρισης είναι θεμελιώδης συνταγματική αρχή, από την οποία αποκλίσεις γίνονται μόνο κατ' εξαίρεση δεκτές, εφόσον δικαιολογούνται από κάποιο λόγο γενικού συμφέροντος που διαπιστώνεται από τα συνταγματικώς οριζόμενα όργανα κατά τη συνταγματικά καθοριζόμενη διαδικασία. Τα όργανα αυτά είναι ο συντακτικός νομοθέτης, ο κοινός νομοθέτης, συμπεριλαμβανομένων των μη κρατικών φορέων νομοθετικής εξουσίας και η κυβέρνηση / διοίκηση με αυτήν την ιεραρχική προτεραιότητα. Το ζήτημα αν τα παραπάνω όργανα κατά τον προσδιορισμό του γενικού συμφέροντος τηρούν τους κανόνες που θέτει η έννομη τάξη, ελέγχεται από τη δικαστική εξουσία. Τα δικαστήρια οφείλουν, πρώτον, με εμπειριστατωμένη, ειδική και σαφή αιτιολογία να εξετάζουν, κατά περίπτωση, αν η συγκεκριμένη άνιση μεταχείριση μισθωτού δικαιολογείται από λόγους γενικότερου συμφέροντος και, δεύτερον, να ελέγχουν αν μεταξύ της συγκεκριμένης άνισης μεταχείρισης και του αποδειχθέντος γενικού συμφέροντος υπάρχει εύλογη σχέση (αρχή της συλλογικότητας). Σε κάθε περίπτωση όμως η επίκληση των λόγων γενικού συμφέροντος πρέπει να γίνεται με φειδώ, έχοντας ως δεδομένο ότι το γενικό συμφέρον δεν αποτελεί αξία υπέρτερη από την αρχή της ίσης μεταχείρισης, ούτε εργαλείο αποποιούμενο κατά βούληση από τους εκάστοτε φορείς –

δημόσιας ή ιδιωτικής – εξουσίας για την εξυπηρέτηση ιδίων συμφερόντων. Η αρχή της ίσης μεταχείρισης είναι ειδική μορφή προστασίας του δικαιώματος εργασίας και αναγνωρίζεται και σε διεθνή κείμενα.

Εφόσον συντρέχει περίπτωση παράβασης της αρχής της ίσης μεταχείρισης, ο εργαζόμενος που θίγεται έχει ορισμένα δικαιώματα. Το ακριβές περιεχόμενο των δικαιωμάτων του εξαρτάται από το είδος της ρύθμισης, στην οποία αναφέρεται κάθε φορά η συγκεκριμένη παράβαση. Εάν πρόκειται για εξαίρεση του εργαζομένου από ορισμένη μισθολογική παροχή (μισθό, επίδομα κ.ά.), ο εργαζόμενος έχει δικαίωμα να αξιώσει τη συγκεκριμένη παροχή. Εάν πρόκειται για μη προαγωγή ή μη ένταξη του εργαζομένου σε ορισμένο βαθμό, ο εργοδότης υποχρεούται να τον προαγάγει ή να τον εντάξει στον κατάλληλο βαθμό κ.ο.κ. Η ίση μεταχείριση, επομένως, αποκαθίσταται με την εφαρμογή της ευνοϊκής ρύθμισης και στον άνω εργαζόμενο που εξαιρείται αδικαιολόγητα από αυτήν (εξίσωση προς τα άνω).

Η παράβαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης παρέχει επίσης στον εργαζόμενο τα δικαιώματα που προβλέπει η εργατική νομοθεσία σε κάθε περίπτωση παράβασης των συμβατικών υποχρεώσεων από τον εργοδότη (π.χ. επίσχεση εργασίας, καταγγελία για σπουδαίο λόγο κ.ο.κ.).

Τέλος, η παράβαση της αρχής της ίσης μεταχείρισης ενδέχεται, υπό ορισμένες συνθήκες, αν συνιστά προσβολή της προσωπικότητας του εργαζομένου. Σε αυτή την περίπτωση ο εργαζόμενος έχει επιπλέον το δικαίωμα να αξιώσει την άρση της προσβολής και την παράλειψή της στο μέλλον όπως επίσης

χρηματική ικανοποίηση για την ηθική βλάβη που υπέστη (άρθρα 57-60 ΑΚ).

Η έννοια της αμοιβής, όπως προσδιορίζεται στον ανωτέρω συνταγματικό κανόνα έχει ευρύτατο περιεχόμενο. Και τούτο, διότι είναι ευρύτερη της έννοιας του μισθού, αλλά και αυτού ακόμη του ανταλλάγματος της παρεχόμενης εργασίας. Περιλαμβάνει δε τόσο τους κοινούς βασικούς κατώτατους μισθούς ή ημερομίσθια, όσο και κάθε άλλη εργοδοτική παροχή, που δίνεται, άμεσα ή έμμεσα, σε χρήμα ή σε είδος, εξαιτίας και με αφορμή την απασχόληση. Έτσι, το κριτήριο για τον προσδιορισμό και την κρίση μιας παροχής ως αμοιβής, με την έννοια της προκείμενης συνταγματικής διάταξης, είναι να πρόκειται για παροχή του εργοδότη προς τον εργαζόμενο, εξαιτίας του γεγονότος της απασχόλησης του δεύτερου στον πρώτο, ανεξάρτητα από το είδος ή τη φύση της εργασίας και από τους συγκεκριμένους νομικούς κανόνες που τη διέπουν (βλ. και Κουκούλη – Σπηλιωτοπούλου, όπου π.π. σελ. 992).

Τα ανωτέρω συμπορεύονται και με την έννοια που δίνει στον όρο τούτο το άρθρο 119 της ΣυνθΕΟΚ, που συμπληρώνει και εξειδικεύει την προκείμενη συνταγματική διάταξη. Έτσι, σύμφωνα με το αμέσως πιο πάνω άρθρο 119 της ΣυνθΕΟΚ, ως αμοιβή εννοείται το ελάχιστο ή βασικό ημερομίσθιο ή μισθός και κάθε άλλη αποζημίωση που πληρώνεται αμέσως ή εμμέσως από τον εργοδότη στον εργαζόμενο σε χρήμα ή σε είδος για την απασχόληση του τελευταίου. Ισότητα αποδοχών δε σημαίνει, πάντα κατά το ίδιο τούτο άρθρο, ότι η αμοιβή που χορηγείται για ίδια εργασία που πληρώνεται κατ' αποκοπή, καθορίζεται με βάση την ίδια μονάδα μέτρησης και ότι η αμοιβή που χορηγείται για μια

εργασία, που πληρώνεται με βάση το χρονικό διάστημα, είναι η ίδια για μια ίδια θέση.

Αντίθετα όμως στα πιο πάνω, το άρθρο 4 § 1^η του ν.1414/84 (βλ. ειδικότερη ανάλυση του νόμου τούτου στο κεφάλαιο περί ισότητας των δύο φύλων), παρόλο που επαναλαμβάνει τον κανόνα του άρθρου 22 § 1β του Σ., στην § 2^η αυτού, δίνει ορισμό και έννοια της «αμοιβής» περιορισμένη σε σχέση με εκείνη της ανωτέρω συνταγματικής διάταξης. Έτσι, ως αμοιβή νοείται, κατά το ανωτέρω άρθρο του ν. 1414/84, ο μισθός και κάθε άλλη πρόσθετη παροχή, που καταβάλλεται από τον εργοδότη στον εργαζόμενο, άμεσα ή έμμεσα, σε χρήμα ή σε είδος, ως αντάλλαγμα της προσφερόμενης εργασίας.

Συνδέει δηλαδή η εν λόγω διάταξη την έννοια της αμοιβής με την έννοια του ανταλλάγματος της παρεχόμενης εργασίας, με αποτέλεσμα να εξαιρούνται από την έννοια της αμοιβής, σύμφωνα με τον ορισμό και το περιεχόμενό της, οι οικειοθελείς παροχές του εργοδότη προς τον εργαζόμενο και κάθε άλλη παροχή του πρώτου προς το δεύτερο που δίνεται με αφορμή ή εξαιτίας της απασχόλησής του σ' αυτόν (όπως λ.χ. οι εργοδοτικές εισφορές που δίνονται κατά την αποχώρηση του εργαζομένου από την εργασία του κ.λπ.). Γι' αυτό, όπως και η Κουκούλη – Σπηλιωτοπούλου παρατηρεί σωστά (βλ. όπου π.π. σελ. 1010) η ευρύτερη έννοια του όρου «αμοιβή της εργασίας» κατά την υπερνομοθετική διάταξη του άρθρου 22 § 1β του Σ., υπερισχύει απέναντι στη διάταξη του άρθρου 4 § 2^η του ν. 1414/84, αναφορικά με την έννοια του ίδιου όρου και αυτή η έννοια (της συνταγματικής δηλ. διάταξης) θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ως ισχύον δίκαιο για τη θεμελίωση αξιώσεων των εργαζομένων και

την κρίση για την ισχύ διατάξεων και την εγκυρότητα συμβατικών ρυθμίσεων ή μονομερών πράξεων που αφορούν αμοιβές.

Η έννοια της «εργασίας ίσης αξίας», σε αντίθεση με την έννοια της «ίσης αμοιβής», δεν έχει ακόμη εννοιολογικά προσδιοριστεί ούτε από τη νομολογία, αλλ' ούτε και από τη θεωρία. Και τούτο, σε ορισμένο βαθμό, εξηγείται από τη δυσκολία προσδιορισμού των κριτηρίων βάσει των οποίων θα κριθεί το ισάξιο της παρεχόμενης εργασίας. Θα χρησιμοποιηθούν δηλαδή κριτήρια τυπικά ή κριτήρια ουσιαστικά, ή συνδυασμός τούτων;

Ένα κατ' αρχήν γενικό και αντικειμενικό κριτήριο οριοθέτησης της έννοιας «εργασία ίσης αξίας», είναι η ταυτόσημη ποιοτικά και ποσοτικά εργασία, το ταυτόσημο ποιοτικά και ποσοτικά προσφερόμενο υπηρεσιακό έργο, το οποίο έχει το ίδιο, ποιοτικό και ποσοτικό, αποτέλεσμα. Ειδικότερα κριτήρια προσδιορισμού της ταυτόσημης ποιοτικά και ποσοτικά εργασίας, είναι τα επιμέρους τυπικά και ουσιαστικά προσόντα του κάθε εργαζομένου, δηλ. οι τίτλοι σπουδών του, καθόσο μέρος αυτοί τον εφοδιάζουν με τις αναγκαίες γνώσεις για την παροχή της εργασίας, ή η εμπειρία του στο συγκεκριμένο αντικείμενο εργασίας, στο μέτρο που αναπληρώνει και συμπληρώνει τις αναγκαίες για την άσκησή της γνώσεις, τις οποίες άλλως θα είχε αποκτήσει, αν κατείχε τον αντίστοιχο τίτλο σπουδών. Είναι όμως εξίσου και τα ουσιαστικά προσόντα αυτού, δηλαδή η υπηρεσιακή του επίδοση και απόδοση στη συγκεκριμένη εργασία.

Το ταυτόσημο λοιπόν της εργασίας, από την άποψη της φύσης, του περιεχομένου της, του αντικειμένου της και του ποιοτικού και ποσοτικού αποτελέσματός της, συνιστά την έννοια της «εργασίας ίσης αξίας».

Αναφορικά με την αρχή της ισότητας τίθεται κατ' αρχήν το ζήτημα της ισότιμης μεταχείρισης των διαφόρων κατηγοριών εργαζομένων καθώς και το πάντα επίκαιρο ζήτημα της ισότητας ανδρών και γυναικών στην απασχόληση

Η κύρωση της ανισότητας

Σε όλες τις πιο πάνω περιπτώσεις, που αναλύθηκαν, ερευνήθηκε αν και κάτω από ποιες προϋποθέσεις συγκεκριμένες νομοθετικές ρυθμίσεις, που καθιέρωναν διαφοροποιήσεις υπέρ ορισμένων εργαζομένων ή κατηγοριών από αυτούς και σε βάρος άλλων, ήταν ή όχι σύμφωνες ή αντίθετες με τη συνταγματική αρχή της ισότητας. Το όλο θέμα όμως δεν σταματά, ούτε και λύνεται με την από πλευράς δικαστηρίου διαπίστωση της αντίθεσης συγκεκριμένης νομοθετικής ρύθμισης με την αρχή της ισότητας, αφού ανακύπτει μια παραπέρα αυτονόητη ανάγκη. Εκείνη δηλαδή της αποκατάστασης της διαταραχθείσας ισότητας, που είναι, ίσως, το λεπτότερο σημείο του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων. Και εφόσον είναι αυτονόητη η ανάγκη να προχωρήσει ο δικαστής και στην άρση της διαπιστωθείσας από αυτόν ανισότητας, ανακύπτει το ειδικότερο ερώτημα, ποια διάταξη θα εφαρμόσει για το σκοπό αυτό.

Η κρατούσα γνώμη, τόσο στη νομολογία, όσο και στη θεωρία (με εξαίρεση την έντονη κριτική που άσκησε κατά του δικαστικού ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων ο Φ.Βερλερής κυρίως) δέχεται, και σωστά, ότι το σταμάτημα του δικαστικού ελέγχου στην απλή διαπίστωση της αντισυνταγματικότητας συγκεκριμένης νομοθετικής ρύθμισης, παρέχει ανεπαρκή προστασία, που στερείται πρακτικής χρησιμότητας. Έτσι, κρίθηκε, αρχικά, ότι

προκειμένης νεώτερης διάταξης, που δημιουργεί αδικαιολόγητη ανισότητα σε βάρος μιας κατηγορίας προσώπων, καταργώντας παράλληλα παλαιότερη ευμενέστερη γι' αυτήν διάταξη, το δικαστήριο παραμερίζει την ανίσχυρη, λόγω αντισυνταγματικότητας, μεταγενέστερη διάταξη και εφαρμόζει την προηγούμενη (ΑΠΟΛ 206/81 ΕΕΔ 40, 643. ΟΛ ΑΠ 1067/79 ΕΕΔ 39, 317).

Σε μια άλλη περίπτωση πάντων, κρίθηκε (ΟΛΑΠ 1771/81 ΕΕΔ 41, 261. ΑΠ 920/80 Ολομ. ΕΕΔ 39, 725. ΟΛΑΠ 657/75 ΝοΒ 23, 1086), ότι όταν η ανισότητα συνίσταται σε αδικαιολόγητη εξαίρεση προσώπων ή καταστάσεων από συγκεκριμένο κανόνα δικαίου, η ίση της αντισυνταγματικότητας επιβάλλει τον παραμερισμό της αντισυνταγματικής εξαίρεσης και την εφαρμογή του κανόνα και στις περιπτώσεις που είχαν, αντισυνταγματικά, εξαιρεθεί από αυτόν.

Από την πλούσια νομολογία στο ζήτημα της ισότητας – ίσης μεταχείρισης, παραθέτουμε ενδεικτικά τις εξής αποφάσεις:

Αρείου Πάγου 1288/85 Τμ. Β': Η ίση μεταχείριση των μισθωτών από τον εργοδότη προϋποθέτει οικειοθελώς εργοδοτικές παροχές. Η προνομιακή βαθμολογική εξέλιξη των μισθωτών που προσλήφθηκαν μέχρι ορισμένου χρόνου έναντι των υπολοίπων δεν αντιβαίνει στις συνταγματικές διατάξεις ισότητας.

Αρείου Πάγου 797/86 Τμ. Δ': Ο μισθωτός που λαμβάνει πλην του μισθού και ποσοστά επί των παραγγελιών δεν δικαιούται βάσει των αρχών της ίσης μεταχείρισης των αυξήσεων που παρέχει ο εργοδότης σε άλλους μισθωτούς, οι οποίοι έχουν τον ίδιο βαθμό και την ίδια αρχαιότητα.

Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών 1159/94: Πρακτική εκδοτικής επιχειρήσεως για μισθολογική μεταχείριση συντακτών

διορθωτών της σύμφωνα με τους όρους ΣΤΕ μεταξύ ΕΣΗΕΑ και ΕΙΗΕΑ, ανεξάρτητα από το αν είναι μέλη της ΕΣΗΕΑ, δημιουργεί αντίστοιχη υποχρέωση και υπέρ του ενάγοντος διορθωτή που δεν είναι μέλος της ΕΣΗΕΑ. Ο εργαζόμενος έχει δικαίωμα για επίσχεση εργασίας λόγω μη καταβολής νομίμων αποδοχών από τον εργοδότη. Γεννάται ζήτημα από πότε οφείλεται τόκος για τις απαιτήσεις εκ δώρων, επιδόματος αδείας, αποζημιώσεως αδείας, νυχτερινής εργασίας, εργασίας την Κυριακή.

Άρειος Πάγιος 34/1998, Ολομέλεια: Η εν λόγω απόφαση εξετάζει την αρχή της ισότητας σε συνάρτηση με τα χρονοεπιδόματα. Δέχεται τα ακόλουθα: Η διαφορετική κλιμάκωση του χρονοεπιδόματος μεταξύ των διαφόρων κατηγοριών εργαζομένων στον ΟΤΕ και η καθιέρωση ευνοϊκότερων προϋποθέσεων χορήγησής του γαι εκείνους εξ αυτών που είχαν προσληφθεί ή μονιμοποιηθεί πριν από συγκεκριμένη ημερομηνία, δεν εισάγει ανεπίτρεπτη άνιση μεταχείριση όμοιων κατηγοριών προσωπικού, διότι η διαφορετική αυτή επιδοματική μεταχείριση δικαιολογείται επαρκώς από το αντικειμενικό γεγονός του μεταγενέστερου χρόνου εισόδου στην υπηρεσία όσων προσελήφθησαν μετά την ανωτέρω ημερομηνία, εν όψει και των αναγκών ορθολογικής οργανώσεως, σε συνδυασμό προς την οικονομική αντοχή του ΟΤΕ. Επομένως, η ιδιαίτερη χρονοεπιδοματική κλιμάκωση που καθιερώνεται από τον ΓΚΠ/ΟΤΕ δεν αποτελεί ανεπίτρεπτη άνιση ρύθμιση ομοίων, ούτε διάκριση όσον αφορά την αμοιβή της εργασίας.

Η ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Το Σύνταγμα προστατεύει τη συνδικαλιστική ελευθερία ως ειδική μορφή ανθρώπινης δράσης⁶. Η συνδικαλιστική δράση δεν αποτελεί εργασιακή δράση, συνδέεται όμως στενά με τον εργασιακό χώρο. Ο συντακτικός νομοθέτης υποχρεώνει το κράτος να λαμβάνει όλα τα μέτρα που είναι απαραίτητα για τη διασφάλιση της συνδικαλιστικής ελευθερίας.

Το κράτος οφείλει να εξασφαλίζει την ανεμπόδιστη άσκηση της συνδικαλιστικής ελευθερίας γενικότερα και ειδικότερα όλων των μερικότερων δικαιωμάτων που απορρέουν ή είναι συναφή προς αυτή. Η προστασία της συνδικαλιστικής ελευθερίας είναι απόλυτη. Το κράτος οφείλει να εξασφαλίζει την ανεμπόδιστη άσκησή της ανεξάρτητα αν το «εμπόδιο» προέρχεται από τη δημόσια ή την κρατική εξουσία. Η συνδικαλιστική ελευθερία προστατεύεται εναντίον κάθε προσβολής και είναι συνταγματικά αδιάφορο αν την προσβολή διαπράττει φορέας δημόσιας ή ιδιωτικής εξουσίας. Άλλωστε, η συνδικαλιστική ελευθερία είναι επιδεκτική προσβολής κυρίως από την ιδιωτική εξουσία. Ο περιορισμός της μόνο στην προστασία από τη δημόσια εξουσία θα σήμαινε την πλήρη αποδυνάμωση της συνταγματικής διάταξης. Η συνδικαλιστική ελευθερία ανήκει στα δικαιώματα εκείνα των οποίων η απόλυτη ενέργεια είχε τύχει γενικότερης αναγνώρισης.

10) Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος III, Ι' Έκδοση – ΑΘΗΝΑ 2004, σ. 365-385.

11)

Η συνδικαλιστική δράση⁷ αποτελεί συλλογική δράση, κοινωνική αντίσταση, ταξική αλληλεγγύη, συνείδηση ταξικής πάλης. Το συνδικαλιστικό δικαίωμα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως νομικο-πολιτικού χαρακτήρα. Το περιεχόμενό του περιλαμβάνει μια δέσμη δικαιωμάτων, τα βασικότερα εκ των οποίων είναι τα εξής: το δικαίωμα των εργαζομένων και των εργοδοτών για σύσταση οργάνωσης («σωματείου») της εκλογής τους. Το δικαίωμα της οργάνωσης να εκπονεί το καταστατικό της και τους διοικητικούς κανονισμούς της, να εκλέγει ελεύθερα τους αντιπροσώπους της, να οργανώνει αυτόνομα τα της διαχειρίσεώς της και να συμμετέχει στη σύσταση ομοσπονδιών και συνομοσπονδιών σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Το δικαίωμα της οργάνωσης να προσέρχεται σε συλλογικές διαπραγματεύσεις και να συνάπτει συλλογικές συμβάσεις. Το δικαίωμα της οργάνωσης για την ανάληψη «συλλογικών εργατικών αγώνων».

Τα δικαιώματα σύστασης συνδικαλιστικής οργάνωσης και προσχώρησης και δράσης στην τελευταία προστατεύονται σε ατομική βάση, αν και η συνδικαλιστική σχέση δεν είναι σχέση μεταξύ ατομικών υποκειμένων αλλά διέπεται από τη «συλλογική συνείδηση» της ομάδας. Αξίζει επίσης στο σημείο αυτό να αναφερθεί η θεωρία του «αρνητικού» συνδικαλιστικού δικαιώματος που περιλαμβάνει τα εξής επιμέρους «αρνητικά» δικαιώματα. Το δικαίωμα μη συμμετοχής στην ίδρυση συνδικαλιστικής οργάνωσης, μη εγγραφής σε αυτήν ή αποχώρησης από αυτήν, καθώς και μη υποχρεωτικής υπαγωγής στην επιρροή συλλογικής σύμβασης.

12) Θεόδωρος Δ. Βαής Δ.Ν. Δικηγόρος, Το συνδικαλιστικό δικαίωμα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1990, σελ. 221 επ.

13)

Το σύγχρονο νομικό σύστημα προσφέρει μερικές νέες προστατευτικές πτυχές στο *status socialis* των εργαζομένων, αναγνωρίζοντας ως εκφράσεις του συνδικαλιστικού δικαιώματος συγκεκριμένες εκδηλώσεις δράσης εργαζομένων σε χώρους έντονης αντίθεσης κεφαλαίου – εργασίας (ιδίως στον ιδιωτικό τομέα) ή σε χώρους αποφασιστικού επαναπροσδιορισμού των σχέσεων κράτους κοινωνίας (ιδίως στο δημόσιο τομέα). Αξίζει χαρακτηριστικά να αναφερθούν οι εξής περιπτώσεις: Η δημοκρατία στον τόπο εργασίας. Η συμμετοχή στα όργανα των «κοινωνικοποιημένων επιχειρήσεων». Η συμμετοχή στα «εποπτικά συμβούλια επιχειρήσεων». Η συμμετοχή στον έλεγχο ομαδικών απολύσεων. Η συμμετοχή στην υγιεινή και ασφάλεια εργασίας. Η συμμετοχή στα «συμβούλια των εργαζομένων».

Το συνδικαλιστικό δικαίωμα βρίσκει τα όρια της άσκησής του στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, στην αρχή του κοινωνικού κράτους, στην κοινωνική λειτουργία του δικαιώματος αλλά και βεβαίως στο σύστημα των διεθνών συμβάσεων και το εσωτερικό δικαιοσύνη σύστημα. Για τους περιορισμούς στις συνδικαλιστικές ελευθερίες έχει γεννηθεί ζήτημα αναφορικά με το άρθρο 106 του Συντάγματος. Πάντως, κατά την μάλλον κρατούσα και ορθότερη άποψη το άρθρο 106Σ δεν πολλαπλασιάζει τους περιορισμούς του δικαιώματος της απεργίας⁸. Επομένως, απεργίες με ζητήματα που υπερβαίνουν τα νομοθετικά όρια και αξιώνουν νομοθετική μεταβολή δεν είναι παράνομες. Μέσα από τον ειδικό περιορισμό του άρθρου 106 § 2 Σ. αναδεικνύεται σε αξία γενικότερου

14) Βενιζέλος Ε., Συνδικαλιστικές ελευθερίες και περιορισμοί κατά το άρθρο 106 Σ, σε τόμο Σύνταγμα και Εργασιακές Σχέσεις, σ. 39 επ. και Ληξουριώτης Γιάννης, Ο σκοπός του δικαιώματος της απεργίας, 1987, Έκδοση Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, σ. 225 επ.

15)

συμφέροντος, όχι μόνο η διαφύλαξη της εθνικής οικονομίας, αλλά και η γενική αρχή της προστασίας της ελευθερίας και της αξιοπρέπειας του ανθρώπου. Συνεπώς όχι μόνο δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή η άποψη ότι οι περιορισμοί του άρθρου 106 επεκτείνονται στις συνδικαλιστικές ελευθερίες, αντιθέτως μάλιστα, το άρθρο συνεπικουρεί στην ανάδειξη της δυνατότητας πραγμάτωσης των συνδικαλιστικών δικαιωμάτων σε βασικό συνταγματικό μηχανισμό σχηματισμού του γενικότερου συμφέροντος.

Από την πλούσια νομολογία στο ζήτημα της συνδικαλιστικής ελευθερίας ενδεικτικά παραθέτουμε τις εξής αποφάσεις:

Αρείου Πάγου 643/1988, Τμ. Β': (Επ.Εργ.Δικ., Τόμος 48^{ος}, Έτος 1989) Η απόφαση αυτή δέχεται ότι το δικαίωμα του εργοδότη να καταγγείλει τη σύμβαση εργασίας ελέγχεται ως προς την καταχρηστική άσκησή του. Και είναι καταχρηστική μεν η καταγγελία όταν γίνεται ως νόμιμη συνδικαλιστική δράση, όχι όμως όταν οφείλεται σε συμπεριφορά του μισθωτού από την οποία επήλθε τέτοιας έκτασης οξύτητα στις σχέσεις μεταξύ εργοδότη και μισθωτού, ώστε να εκλείψει το πνεύμα συνεργασίας και ομαλής λειτουργίας της σύμβασης εργασίας. Είναι αδιάφορη η υπαγωγή της συμπεριφοράς του μισθωτού στις πειθαρχικές προβλέψεις του εσωτερικού κανονισμού, όταν ο πειθαρχικός κολασμός δεν αρκεί για την ομαλή λειτουργία της σύμβασης εργασίας.

Πλημμελειοδικείο Δράμας 129/89: Σύμφωνα με την απόφαση αυτή τιμωρείται ποινικώς ο εργοδότης ή ο ενεργών για λογαριασμό του που προβαίνει σε πράξεις ή παραλείψεις που αποσκοπούν αμέσως ή εμμέσως στην παρεμπόδιση της ασκήσεως των συνδικαλιστικών δικαιωμάτων των εργαζομένων. Τέτοιες πράξεις

είναι η άρνηση ακροάσεως των συνδικαλιστών, η απαγόρευση τοιχοκολλήσεως των ανακοινώσεων του συνδικάτου, η απειλή απολύσεως αν ο μισθωτός είναι μέλος ορισμένου συνδικάτου. Δεν αποτελούν όμως τέτοιες πράξεις η αυστηρή υπόδειξη στους μισθωτούς να τηρούν τις εργοδοτικές εντολές, η απειλή προς τον μισθωτό ότι θα απολυθεί ή θα μετατεθεί αν δεν είναι αποδοτικός, οι συστάσεις προς πρόληψη ατυχημάτων, η λογομαχία με μισθωτό κ.λπ. Ο δικαστής κρίνει αν η ενέργεια του κατηγορουμένου ήταν δόλια, σχετιζόταν με την άσκηση του συνδικαλιστικού δικαιώματος και μπορούσε αντικειμενικά να παρακωλύσει την άσκηση του συνδικαλιστικού δικαιώματος.

Ειρηνοδικείο Ναυπλίου 47/91: Η απόφαση αυτή επιλαμβάνει μιας υπόθεσης αγωγής περί ακυρώσεως αποφάσεως γενικής συνελεύσεως σωματείου. Τίθεται το ζήτημα ποια τα απαραίτητα στοιχεία που πρέπει να περιέχει το δικόγραφο της αγωγής. Εάν αυτό δεν περιέχει ιστορική βάση ή περιέχει ανεπαρκή πραγματικά γεγονότα είναι αόριστη και συνεπώς απαράδεκτη και έχει ως συνέπεια την απόρριψη της αγωγής. Εν προκειμένω η αγωγή απορρίφθηκε ως αόριστη επειδή στο δικόγραφο δεν αναφερόταν ο αριθμός των οικονομικά τακτοποιημένων μελών του σωματείου.

Σημαντική είναι και η εξής νομολογία: Συνδικαλισμός συνταξιούχων του ΙΚΑ Καλαμάτας – 1202/988 ΑΠ, επιτροπή προστασίας συνδικαλιστικών στελεχών Καλαμάτας 1990, Απόλυση εργαζομένου από εργοστάσιο κλωστοϋφαντουργίας στο Ασπρόχωμα Μεσσηνίας 2815/1990 Εφ.Αθ. Εμπόδιση δράσης και λειτουργίας συνδικαλιστικής οργάνωσης 2289/1987, ΣτΕ, Υπόθεση «Σωματείου Εργατοϋπαλλήλων ΜΟΤΙΒΟ Α.Ε. 286/86 Πρωτ.

Ηρακλείου, Υπόθεση συντακτών και τεχνικών τύπου ημερησίων εφημερίδων Θεσ/κης 6369/82 Εφ.Αθ.

Η ΑΠΕΡΓΙΑ

Το Σύνταγμα κατοχυρώνει την απεργία ως ειδική μορφή της συνδικαλιστικής δράσης στο άρθρο 25 § 3^ο. Η απεργία αποτελεί βασικό μέσο για τη διαφύλαξη και παραγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων. Στο Σύνταγμα ορίζεται ότι η απεργία αποτελεί δικαίωμα, ανήκει επομένως σε κάθε εργαζόμενο. Η αμυντική ενέργεια του δικαιώματος απεργίας είναι, όπως όλων των θεμελιωδών δικαιωμάτων, απόλυτη. Ο φορέας του δικαιώματος προστατεύεται ενάντια στην κρατική αλλά και στην ιδιωτική εξουσία οποιασδήποτε μορφής.

Ειδική συνταγματική πρόβλεψη υπάρχει για τον περιορισμό του δικαιώματος απεργίας συγκεκριμένων κατηγοριών εργαζομένων που κυρίως (αλλά όχι μόνο) βρίσκονται σε ειδική κυριαρχική θέση προς το κράτος. Κατ' αρχήν απαγορεύεται η κάθε μορφής απεργία στους δικαστικούς λειτουργούς και σ' αυτούς που υπηρετούν στα σώματα ασφαλείας. Παρότι δεν γίνεται ρητή αναφορά στους υπηρετούντες στις ένοπλες δυνάμεις, εξυπακούεται ότι η διάταξη τους περιλαμβάνει κι αυτούς.

Ακόμη, το Σύνταγμα προβλέπει τη δυνατότητα επιβολής περιορισμών στο δικαίωμα απεργίας διαφόρων κατηγοριών εργαζομένων, περιορισμοί οι οποίοι ωστόσο «δεν μπορούν να

16) Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος III, 1^η Έκδοση – ΑΘΗΝΑ 2004, σ. 365-385.

17)

φθάνουν έως την κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας ή την παρεμπόδιση της νόμιμης άσκησής του». Στους περιορισμούς του νόμου είναι δυνατόν να υπαχθεί το δικαίωμα της απεργίας: α) των δημοσίων υπαλλήλων, β) των υπαλλήλων της τοπικής αυτοδιοίκησης, γ) των υπαλλήλων των ΝΠΔΔ, δ) του προσωπικού των κάθε μορφής επιχειρήσεων δημόσιου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας, που η λειτουργία τους έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου.

Η απεργία είναι δικαίωμα σύμφυτο προς το συνδικαλιστικό χώρο, αποτελεί μερικότερη εκδήλωση της γενικότερης συνδικαλιστικής ελευθερίας και δεν ανήκει στο περιεχόμενο της εργασιακής σχέσης. Συμφωνία εργοδότη και εργαζομένου, ότι ο δεύτερος δεν θα ασκεί το δικαίωμα απεργίας, δεν έχει νομική δύναμη.

Απεργία και Εργασιακός Αγώνας

Στην πρακτική συνηθίζεται να αποκαλείται απεργία όχι μόνο η αγωνιστική αποχή μισθωτών από την εργασία τους, αλλά και οποιαδήποτε με αγωνιστικό σκοπό συλλογική αποχή από επαγγελματικές ή και από άλλες δραστηριότητες, όπως π.χ. η αποχή των δικηγόρων από τα δικαστήρια (§ 165 επ.) και των μαθητών από τα σχολεία, η αναστολή των εργασιών των ιδιοκτητών φαρμακείων ή αρτοποιείων ή δημοσίας χρήσεως αυτοκινήτων, η οργανωμένη αποχή των καταναλωτών από την αγορά ανατιμημένων αγαθών, ακόμη και η για αγωνιστικό σκοπό άρνηση της λήψης τροφής από μεμονωμένο άτομο. Όμως το συλλογικό εργατικό δίκαιο ενδιαφέρεται για τον εργασιακό αγώνα ο οποίος συνίσταται στη συλλογική αντιπαράθεση εκμισθωτών

(§001) και μισθωτών εργασίας, δηλαδή από τη μια πλευρά μόνον εκείνων που παρέχουν υπό οποιοδήποτε μορφή και σχέση εξαρτημένη εργασία (βλ. και ΣΕ 1443/93 και 1444/93 – 3^η γνώμη – ΔΕΝ 50.710 [714 I] και ΑρχΝ ΜΔ 511 [514 I] και από την άλλη πλευρά εργοδοτών. Και τα φαινόμενα που βρίσκονται έξω από τα πλαίσια του εργασιακού αγώνα δεν απασχολούν το συλλογικό εργατικό δίκαιο.

Στην ευρεία έννοια του εργασιακού αγώνα ανήκει κάθε συνειδητή παρενόχληση της εργασιακής ειρήνης με συλλογικά μέσα, είτε από την πλευρά των μισθωτών, δηλαδή των εκμισθωτών εργασίας (§001, §010), είτε από την πλευρά των εργοδοτών, με σκοπό την άσκηση πίεσης στην άλλη πλευρά και με τη βούληση της επανάληψης κανονικών σχέσεων στη συνέχεια (§048 επ., έτσι και η γερμανική θεωρία για την οποία βλ., αντί άλλους, Brox, Arbeitsrecht, έκδ. 9^η, 1989, αρ. 302, Grossmann/Schneider, Arbeitsrecht, έκδ. 8^η, 1990, παρ. 471, Nikisch, Arbeitsrecht τ. II, έκδ. 1959, σελ. 78, Schaub, Arbeitsrechts-Handbuch, έκδ. 6^η, 1987, σελ. 1265 επ., Seiter, Streikrecht u. Aussperrungrecht, έκδ. 1975, σελ. 7 σημ. 1, Zollner/Loritz, Arbeitsrecht, έκδ. 1992, σελ. 400). Συνεπώς για απεργία (για την προέλευση του όρου και την υιοθέτησή του από το νομοθέτη βλ. Ληξουριώτη. Το «δικαίωμα» της απεργίας, ΕΕργΔ 45.753), ως πολεμικό μέσο στα πλαίσια του εργασιακού αγώνα, μπορεί να γίνει λόγος μόνο όταν οι μετέχοντες σ' αυτήν έχουν την ιδιότητα του μισθωτού, δηλαδή συνδέονται με σχέση εξαρτημένης εργασίας με κάποιον εργοδότη (έτσι και κατά τη γαλλική θεωρία, βλ. Teyssie, Droit du travail, αρ. 1141 επ.).

Σε ακολουθία με τα παραπάνω, η απεργία είναι μέσο του εργασιακού αγώνα και συνίσταται στην προσχεδιασμένη συλλογική

αποχή μισθωτών από την εργασία με σκοπό την άσκηση πίεσης κατά κανόνα στον εργοδότη τους, ενδεχομένως όμως και σε τρίτο, και με τη βούληση της επανάληψης της ομαλής παροχής της εργασίας μετά τη λήξη της ανταγωνιστικής δράσης (βλ. Κυρίτση, Ο χαρακτηρισμός της απεργίας ως νομίμου ή παρανόμου, σελ. 65 επ., όπου γενικότερη ανασκόπηση των ποικίλων ορισμών, πρβλ. Καποδίστρια ΕρμΑΚ 652 αρ. 65, Βάγια, Διεξαγωγή και συνέπειες της απεργίας, ΕΕργΔ 42.777, Βλαστό, Η οριοθέτηση των καθηκόντων του προσωπικού ασφαλείας και το δικαίωμα της απεργίας, Δ 20.553 [555]. Σύγκρινε και Tomandl, Streik und Aussperrung als Mittel des Arbeitskampfes, σελ. 11. Επισκόπηση των διαφόρων ορισμών της γερμανικής θεωρίας βλ. σε Hyung-Bae Kim, Das Streikpostensthen als rechtmassiges oder rechtswidriges Verhalten gegenüber dem bestreikten Arbeitgeber, σελ. 21 επ. Πρβλ. Verhalten gegenüber dem bestreikten Arbeitsrecht, σελ. 21 επ. Πρβλ. ΑΠ 1370/86 ΔΕΝ 43.657, ΕΑ 3708/86 ΕΕργΔ 45.899, ΕΑ 671/85 ΕΕργΔ 44.701, ΕΑ 8092/83 ΕΕργΔ 43.278, ΕΑ 5780/77 ΔΕΝ 33.778, ΕΘ 2014/86 ΕΕργΔ 45.898. ΜΠΑ 239/86 ΕΕργΔ 45.263, ΜΠΘ 344/89 ΔΕΝ 46.136).

Κατά τον παραδοσιακό αυτό ορισμό η απεργία:

(α) Είναι συλλογικό μέσο (§038 επ.)

(β) Συνίσταται στην προσχεδιασμένη προσωρινή αποχή μισθωτών (§001, §010, §011) από την εργασία. Ως αποχή δεν νοείται μόνο η μη προσέλευση στην εργασία, αλλά και η μερικότερη υπό ορισμένες προϋποθέσεις μη εκπλήρωση υποχρεώσεων που απορρέουν από τις ατομικές σχέσεις εργασίας (§116).

(γ) Έχει απαραίτητως ανταγωνιστικό σκοπό (§026 επ., §035 επ.). Απεργία χωρίς αγωνιστικό σκοπό δεν νοείται (§044 επ.).

(δ) Λόγω του χαρακτήρα της, ως προσωρινής αποχής (βλ. και Teyssie, Droit du Travail, αρ. 1142), προϋποθέτει βούληση για επανάληψη της ομαλής λειτουργίας της εργασιακής σχέσης (πρβλ. Zollner/Loritz, Arbeitsrecht, σελ. 396). Η έλλειψη της βούλησης αυτής σημαίνει λύση της εργασιακής σχέσης και επομένως καθιστά την απεργία αντικειμενικά αδύνατη (§011, §048 επ.).

Συνταγματική κατοχύρωση

Σύμφωνα με το άρθρο 23 παρ. 1 του Συντάγματος: «Το κράτος λαμβάνει τα προσηκόντα μέτρα για τη διασφάλιση της συνδικαλιστικής ελευθερίας και την ανεμπόδιστη άσκηση των συναφών μ' αυτή δικαιωμάτων εναντίον κάθε προσβολής τους, μέσα στα όρια του νόμου». Η συνταγματική αυτή διάταξη, που διασφαλίζει τη συνδικαλιστική ελευθερία (§050 επ.) κατοχυρώνει τον εργασιακό αγώνα ως το κύριο αντικείμενο της συνδικαλιστικής δράσης (πρβλ. Καρακατσάνη, Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο, έκδ. 1992, αρ. 359 επ.), επομένως και την απεργία ως το σημαντικότερο μέσο του που ανάγει σε δικαιώματα τη χρήση του μέσου αυτού, δηλ. την προσφυγή στην απεργία ή, με άλλα λόγια, την πραγματοποίηση ή τη διεξαγωγή απεργίας, καθώς και τη συμμετοχή σε απεργία (§018 επ.), τα οποία και εγγυάται όπως όλα τα συναφή με τη συνδικαλιστική ελευθερία δικαιώματα.

Ειδική μνεία της απεργίας γίνεται στην πρώτη περίοδο της παρ. 2 του ίδιου άρθρου, όπου ορίζεται ότι «η απεργία αποτελεί δικαίωμα και ασκείται από τις νόμιμα συστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις για τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και

εργασιακών γενικά συμφερόντων των εργαζομένων». Η διάταξη αυτή, με την καθιερωμένη, όχι όμως και νομοτεχνικά επιτυχή, παραδοσιακή διατύπωση «η απεργία αποτελεί δικαίωμα» αναφέρεται στο δικαίωμα χρήσης του απεργιακού μέσου, δηλ. στο κατοχυρωμένο από την παρ. 1 του ίδιου άρθρου απεργιακό δικαίωμα (πρβλ ΕΑ 10461/90 ΕλλΔνη 34.90 [91], ΕΑ 10048/90 ΕλλΔνη 34.87 [88], πρβλ Καρακατσάνη, ό.π., αρ. 372. Αλλιώς, αλλά όχι εύστοχα, οι ΣΕ 4030/89 ΕΕργΔ 49.420, ΣΕ 3244/89 Αρμ 43.1664 και ΣΕ 3243/89 ΕΕργΔ 49.408, που θεωρούν ότι το απεργιακό δικαίωμα βρίσκει την κατοχύρωσή του στην παρ. 2 και όχι στην παρ. 1 του άρθρου 23 του Συντ., παραβλέποντας ότι ανήκει στα συναφή με τις συνδικαλιστικές ελευθερίες δικαιώματα που κατοχυρώνει η παρ. 1. Αντικείμενο της διάταξης αυτής δεν είναι η επανάληψη της εγγύησης του απεργιακού δικαιώματος, αλλά η εξειδίκευση της έννοιας της συνταγματικά ανεκτής απεργίας, στην οποία και προβαίνει:

- προσδιορίζοντας περιοριστικά τις νόμιμα (§077, §078) συστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις των μισθωτών ως υποκείμενο του απεργιακού δικαιώματος (§017 επ.) και
- καθορίζοντας και οριοθετώντας τους απεργιακούς σκοπούς (§026 επ.).

Ακολουθεί η δεύτερη περίοδος της ίδιας παραγράφου, η οποία, με την επίσης παραδοσιακή και νομοτεχνικά ανεπιτυχή διατύπωση «απαγορεύεται η απεργία» σε συνδυασμό με τις εκφράσεις «το δικαίωμα προσφυγής σε απεργία» και «κατάργηση του δικαιώματος της απεργίας» που δεν διακρίνονται από ακριβολογία, δεν αναφέρεται μόνο στο δικαίωμα χρήσης του απεργιακού μέσου, αλλά και στο δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία.

Συγκεκριμένα η διάταξη αυτή, χωρίς να απαγορεύει δικαιώματα που δεν υπάρχουν (§015):

- οριοθετεί τις οργανώσεις, στις οποίες παρέχεται το απεργιακό δικαίωμα, καθώς και τα άτομα που έχουν δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία (§024 επ.) και
- συμπληρώνει την εξουσιοδότηση, που παρέχει η παρ. 1 στον κοινό νομοθέτη (§050), κατευθύνοντάς τον να επιβάλει περιορισμούς στο απεργιακό δικαίωμα, καθώς και στο δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία, σε συγκεκριμένους κρίσιμους, κατά την αντίληψη του συντακτικού νομοθέτη, για το κοινωνικό σύνολο τομείς (§054 επ.).

Η παραδοσιακή διδασκαλία επιμένει να ταυτίζει την απεργία ως μέσο με την απεργία ως δικαίωμα, καθώς και με το δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία και να θεωρεί την απεργία αλλού επιτρεπόμενη κι αλλού απαγορευμένη. Όμως, το Σύνταγμα δεν προσβλέπει στην απεργία ως συγκεχυμένη ενότητα μέσου και δικαιωμάτων διακεκριμένων φορέων, αλλά την αναγνωρίζει ως μέσο, όπως είναι από τη φύση της, και επί πλέον κατοχυρώνει και εγγυάται τόσο το απεργιακό δικαίωμα, όσο και το δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία, παρέχοντας τα δικαιώματα αυτά σε συγκεκριμένους φορείς. Ειδικότερα το Σύνταγμα:

(α) Αναγνωρίζει την απεργία ως συλλογικό αγωνιστικό μέσο (§038 επ.), συνιστάμενο:

- (corpus): στην αποχή μισθωτών από την εργασία, είτε στη μερική μη εκπλήρωση από μισθωτούς υποχρεώσεων που απορρέουν από τις ατομικές συμβάσεις ή σχέσεις εργασίας (§012, §116).

- (animus): με σκοπό την άσκηση πίεση για την ικανοποίηση διεκδικήσεων (§044 επ.) οριοθετημένων στη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συλλογικών συμφερόντων τους (§026 επ., §035 επ.) και με τη βούληση της επανάληψης της ομαλής λειτουργίας της σχέσης εργασίας μετά τη λήξη της ανταγωνιστικής δράσης.

(β) Θεσπίζει, κατοχυρώνει και εγγυάται το απεργιακό δικαίωμα, που συνιστά στην εξουσία διάπλασης καθεστώτος αναστολής της λειτουργίας ατομικών συμβάσεων ή σχέσεων εργασίας με τη χρήση του απεργιακού μέσου (§015, §123, §132), και παρέχει το δικαίωμα αυτό ειδικά και αποκλειστικά στις νόμιμα συστημένες (§076 επ.) συνδικαλιστικές οργανώσεις (§017 επ.) μισθωτών και συγκεκριμένων κατηγοριών (§024 επ.).

(γ) Θεσπίζει, κατοχυρώνει και εγγυάται το δικαίωμα συμμετοχής σε απεργία προκειμένου για μισθωτούς συγκεκριμένων κατηγοριών (§017, §024 επ.).

Όταν η απεργία δεν αναγνωρίζεται από το δίκαιο, η για αγωνιστικό σκοπό αποχή μισθωτών από την εργασία ή μερικότερη μη εκπλήρωση υποχρεώσεων που απορρέουν από τις ατομικές συμβάσεις τους, ακόμη κι αν γίνεται προσχεδιασμένα και συλλογικά και με τη βούληση της ομαλής επαναλειτουργίας των συμβάσεων, συνιστά απλώς και μόνο παραβίαση των ατομικών συμβάσεων εργασίας ή, γενικότερα, αθέτηση υποχρεώσεων που απορρέουν από τις ατομικές σχέσεις εργασίας και έχει τις συνέπειες της μη εκπλήρωσης ή της πλημμελούς εκπλήρωσης της παροχής. Όταν, όμως, αναγνωρίζεται από το δίκαιο, η προσφυγή στο απεργιακό μέσο γίνεται δικαίωμα, εξοπλισμένο με την εξουσία να διαπλάθει (πρβλ. Αλιπράντη, Απεργία και αντιδράσεις του

εργοδότη σ' αυτήν, ΔκΠ 8/1984.209 [213]) μια νέα έννομη κατάσταση, συνιστάμενη στο καθεστώς αναστολής της λειτουργίας των ατομικών συμβάσεων εργασίας (§132 επ.) εκείνων, οι οποίοι, ενασκώντας δευτερογενώς το ατομικό δικαίωμα συμμετοχής – και εφόσον το ενασκήσουν συννόμως – θα πάρουν μέρος στην απεργία. Όπως συμβαίνει σε κάθε περίπτωση εξώδικης διάπλασης (π.χ. λύση συμβάσεως με καταγγελία, υπαναχώρηση, αναστροφή), η επέλευση της νέας έννομης κατάστασης προϋποθέτει τη νόμιμη ενάσκηση του δικαιώματος και βεβαίως την ύπαρξη του δικαιώματος (πρβλ Σταθόπουλο, Διαπλαστική απόφασις και πρόκλησις αυτής δι' ενστάσεως, ΝοΒ 26.1 [4 Ι]). Έτσι το απεργιακό δικαίωμα, δηλ. το δικαίωμα των συνδικαλιστικών οργανώσεων να διαπλάθουν το καθεστώς αναστολής των ατομικών συμβάσεων εργασίας με τη χρήση του απεργιακού μέσου, αν έχει ασκηθεί νομίμως, επιφέρει την αναστολή της λειτουργίας των ατομικών συμβάσεων όσων συμμετάσχουν στην απεργία, ενώ, αν ασκείται παρανόμως, δεν μπορεί να διαπλάσει την έννομη κατάσταση της αναστολής της λειτουργίας των ατομικών συμβάσεων. Όμως, όταν, κατά την αδόκιμη έκφραση του συντακτικού νομοθέτη, «απαγορεύεται» η απεργία, όπως στην περίπτωση των δικαστικών λειτουργών (§024 επ.), η επέλευση του ανασταλτικού αποτελέσματος δεν εξαρτάται από τη νομιμότητα της ενάσκησης του απεργιακού δικαιώματος, ούτε και του δικαιώματος συμμετοχής (για τη διάκριση των δύο δικαιωμάτων, βλ. §013, §014, §017 επ.), γιατί δεν υπάρχει δικαίωμα ικανό να διαπλάσει την κατάσταση αναστολής των συμβάσεων κι επομένως η επέλευση του ανασταλτικού αποτελέσματος είναι αδύνατη. Είναι φανερό ότι η εξουσία της διαπλάσεως της καταστάσεως της

αναστολής είναι εννοιολογικό στοιχείο του παρεχόμενου από το δίκαιο στις συνδικαλιστικές οργανώσεις απεργιακού δικαιώματος, αφού χωρίς την εξουσία αυτή η συμμετοχή μισθωτών σε απεργία δεν θα διακρινόταν από την αθέτηση των συμβατικών τους υποχρεώσεων (Παπασταύρου, Προβληματισμοί γύρω από τα εννοιολογικά στοιχεία της απεργίας και της ανταπεργίας ΕΕργΔ 52.385).

Με δεδομένη τη θεμελιώδη σημασία του εννοιολογικού αυτού στοιχείου, η από το δίκαιο αναγνωρισμένη απεργία θα διακρινόταν ορολογικά ευχερώς από την «αδέσποτη» απεργία και από κάθε είδους μη αναγνωρισμένο από το δίκαιο απεργιακό φαινόμενο, με τη χρήση του όρου «αναστέλλουσα απεργία» σε αναλογία με το συνηθιζόμενο όρο «αναστέλλουσα ανταπεργία» (βλ. §347).

Η συνταγματική εγγύηση του εργασιακού αγώνα, της συνδικαλιστικής ελευθερίας και των συναφών μ' αυτή δικαιωμάτων είναι συμφυής με την κατά την παραδοσιακή αντίληψη δημοκρατική και φιλελεύθερη δομή του πολιτειακού μας καθεστώτος και δείχνει την κατά την αντίληψη αυτή δημοκρατικότητα του Συντάγματός μας, το οποίο απευθύνεται σε μια κοινωνία, που τη θέλει δημοκρατική και που τη συνέταξε κατά συγκεκριμένο τρόπο για να είναι δημοκρατική. Στα αυταρχικά και ολοκληρωτικά καθεστώτα, οποιασδήποτε ιδεολογικής απόχρωσης, η συνδικαλιστική ελευθερία και τα συναφή με αυτή δικαιώματα, όπως το απεργιακό δικαίωμα, είναι ανύπαρκτα (Γαρδίκας, Το δικαίωμα της απεργίας σε σχέση με το άρθρο 48 του Συντάγματος, ΕΕργΔ 44.745 [752]).

Σύμφωνα με το Σύνταγμα, το απεργιακό δικαίωμα ασκείται από τις νόμιμα συστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις και από το άρθρο 19 § 1 ν.1964 αποτελεί δικαίωμα των μισθωτών. Κατά το

Σύνταγμα, σκοπός του απεργιακού δικαιώματος είναι η διαφύλαξη και παραγωγή των οικονομικών και εργασιακών γενικά συμφερόντων των μισθωτών. Σύμφωνα με το Μονομελές Πρωτοδικείου Δράμας το δικαίωμα απεργίας «σκοπεί στη διαφύλαξη και προαγωγή εργασιακών συμφερόντων. Το αίτημα της απεργίας μπορεί να ανάγεται στο γενικότερο συλλογικό συμφέρον».

Θεμελιώδες στοιχείο του εργασιακού αγώνα είναι η παρενόχληση της εργασιακής ειρήνης με συλλογικά μέσα για συλλογικά συμφέροντα. Και η απεργία, από τη φύση της, μέσο του εργασιακού αγώνα, εμφανίσθηκε και επιβλήθηκε ως φαινόμενο συλλογικό, βρίσκοντας τη δικαιολόγησή της στη συλλογικότητα, απ' όπου και άντλησε τη δύναμη που οδήγησε στην αναγνώριση και την παραδοχή της από το δίκαιο. Έτσι, όταν λείπει το στοιχείο της συλλογικότητας, από τη συνδρομή του οποίου εξαρτάται αυτή καθ' εαυτή η δομή της έννοιας της απεργίας, δεν μπορεί να γίνει λόγος για απεργία. Το στοιχείο αυτό, παρόλο που δεν αναφέρεται ρητά στο άρθρο 25 του Συντάγματος, ούτε και στον 1264, θεωρείται ομόφωνα ως δεδομένο και αυτονόητο και προκύπτει από αυτή καθ' εαυτή την έννοια και τη φύση της απεργίας.

Αναμφίβολα, όταν το Σύνταγμα αναθέτει την άσκηση του απεργιακού δικαιώματος στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, εξυπακούεται ότι εννοεί την απεργία ως συλλογική δράση. Κι όταν ως απεργιακό σκοπό ορίζει τη διαφύλαξη και την προαγωγή των συμφερόντων των μισθωτών, είναι φανερό ότι εννοεί τα συλλογικά τους συμφέροντα. Σημαντικό είναι επίσης να υφίσταται το στοιχείο της βούλησης για επανάληψη της ομαλής λειτουργίας των σχέσεων εργασίας.

Το εργασιακό δικαίωμα πάντως οριοθετείται και περιορίζεται τόσο από τον κοινό νομοθέτη όσο και από το Σύνταγμα. Επίσης περιορισμός του είναι δυνατός λόγω υποχρέωσης εργασιακής ειρήνης. Ερίζεται το ζήτημα αν είναι δυνατός ο περιορισμός του δικαιώματος συμμετοχής σε απεργία με συμφωνίες ή κίνητρα, δεδομένου ότι υπάρχει θέμα εφαρμογής του ΑΚ 178, θέμα δηλαδή του αν οι συμφωνίες αυτές αντίκεινται στα χρηστά ήθη. Κατά τη μάλλον ορθότερη άποψη αυτό θα πρέπει να απαντηθεί *in concreto*. Επίσης το απεργιακό δικαίωμα μπορεί να περιοριστεί με δικαστική απόφαση.

Σχετικές με τα προαναφερθέντα είναι οι ακόλουθες νομολογιακές αποφάσεις:

Μονομελές Πρωτοδικείο Τριπόλεως 24/81 (Δ.Ε.Ν., Τόμος 37/1981, Τεύχος 900): Ορίζει πότε η απεργία είναι παράνομη και δέχεται ότι η νομότυπη εκ μέρους του εργοδότη καταγγελία της σύμβασης εργασίας αυτού που είχε συμμετάσχει σε παράνομη απεργία, δεδομένου ότι (συγχρόνως του καταβλήθηκε η νόμιμη αποζημίωση) δεν είναι αυτή καθ' εαυτή καταχρηστική. Η εν λόγω απόφαση δέχεται λήψη ασφαλιστικών μέτρων υπέρ του ενάγοντος εργαζομένου στη Δ.Ε.Η. για προσωρινή ρύθμιση της κατάστασης μέχρι την έκδοση τελεσίδικης απόφασης επί της κύριας αγωγής για αναγνώριση της ακυρότητας της καταγγελίας.

Εφετείο Θεσσαλονίκης 303/1982 (Επ.Εργ.Δικ., Τόμος 41^{ος}, Έτος 1982): Το δικαστήριο εν προκειμένω απασχόλησε το δικαίωμα απεργίας σε συνάρτηση με την υποχρέωση ειρήνης. Η απόφαση αυτή δέχεται τα εξής: Η απόφαση για διαδοχικές στάσεις εργασίας λαμβάνεται από τη γενική συνέλευση του σωματείου. Το δικαίωμα του εργοδότη να καταγγείλει τις συμβάσεις των απεργών

αποκλείεται όταν η άσκηση αυτού του δικαιώματος γίνεται εφόσον δημιουργήθηκε στον μισθωτό η δικαιολογημένη πεποίθηση ότι δεν θα απολυθεί. Η απόλυση για νόμιμη συνδικαλιστική δράση συνιστά κατάχρηση δικαιώματος. Η υποχρέωση του εργοδότη να απασχολεί τον μισθωτό ατονεί όταν η άρνηση του εργοδότη δικαιολογείται επειδή εξυπηρετεί αληθινά και σπουδαία συμφέροντά του. Γίνεται δεκτός δικονομικός εξαναγκασμός του εργοδότη για να απασχολήσει τον μισθωτό κατ' άρθρο 946 § 1 Κ.Πολ.Δ. Επίσης δεν διατάχθηκε κατά των μελών του διοικητικού συμβουλίου Α.Ε. προσωπική κράτηση.

Μονομελές Πρωτοδικείο Ιωαννίνων 57/1983 (Επ.Εργ.Δικ., Τόμος 42^{ος}, Έτος 1983): Η εν λόγω απόφαση δέχεται ότι πρέπει να υπάρχει εικοσιτετράωρη προειδοποίηση για την απεργία. Τονίζει ότι η ικανοποίηση του αιτήματος περί κοινωνικοποίησης της επιχείρησης δεν εξαρτάται από τον εργοδότη. Δέχεται επίσης ότι το αίτημα περί καταβολής των ημερομισθίων της απεργίας δεν είναι νόμιμο και επομένως κηρύσσει καταχρηστική την απεργία. Διατάσσει δε διακοπή της με απειλή χρηματικής ποινής και προσωπικής κράτησης κατά των εκπροσώπων του απεργούντος σωματείου.

Εφετείο Πειραιά 225/83 (Δ.Ε.Ν., Τεύχος 955 και 956, Τόμος 31/1983): Η εν λόγω υπόθεση αφορά αρκετά ζητήματα αναφορικά με το θέμα της απεργίας και δεδομένου ότι το σκεπτικό της απόφασης εμπεριέχει εξαιρετική αιτιολόγηση, η συγκεκριμένη απόφαση είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα. Το δικαστήριο δέχεται μεν ότι οι στάσεις απεργίας του σωματείου ήταν παράνομες, ωστόσο η απεργία αλληλεγγύης για την επαναπρόσληψη του υπαλλήλου που αποκάλυψε τις οικονομικές ατασθαλίες της εναγούσης, ήταν

νόμιμη. Δεν κρίνει επαρκή εξάλλου τα στοιχεία για θεμελίωση του καταχρηστικού της χαρακτήρα και απορρίπτει την αγωγή ως ουσία αβάσιμη. Ομοίως απορρίπτει ως ουσία αβάσιμη και την ανταγωγή ότι η ενάγουσα προσέλαβε απεργοσπάστες.

Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης 2436/1983 (Επ.Εργ. Δικ., Τόμος 42^{ος}, Έτος 1983): Η απόφαση αυτή τονίζει ότι η απεργία των εργαζομένων είναι συνταγματικό τους δικαίωμα. Ωστόσο η παρακώλυση από τους απεργούς της άσκησης των δικαιωμάτων του εργοδότη επί της ιδιοκτησίας του, με κατάληψη του χώρου εργασίας, απαγόρευση της εισόδου αυτοκινήτων για φόρτωση και ταυτόχρονη παρεμπόδιση της προσέλευσης των μη απεργών και των ιδιοκτητών της επιχείρησης οδηγεί το δικαστήριο στο συμπέρασμα ότι ο εργοδότης δικαιούται να ζητήσει την προσωρινή ρύθμιση της κατάστασης. Διατάσσεται επομένως να αρθεί προσωρινώς η παρεμπόδιση της εισόδου με απειλή χρηματικής ποινής και προσωπικής κράτησης.

Όπως έχει παρατηρηθεί, κανένα άλλο δικαίωμα δεν έχει τόσο «ταλαιπωρηθεί» από τη νομολογιακή χρησιμοποίηση των κριτηρίων της κατάχρησης δικαιώματος, όσο το δικαίωμα απεργίας¹⁰. Θα έλεγε κανείς ότι η νομολογιακή εφαρμογή της αρχής της κατάχρησης δικαιώματος τείνει, στη δικαστηριακή πρακτική, να υποκαταστήσει κάθε άλλης μορφής ελέγχου της νομιμότητας του δικαιώματος αυτού. Δημιουργείται η εντύπωση ότι με την σχεδόν αδιάλειπτη αναφορά των ΑΚ 281 και 25 § 3 Συντ. βρισκόμαστε μπροστά σε μια θετική προϋπόθεση νομιμότητας της απεργίας και όχι σε ένα όριο που έχει μια αρνητική και

18) Ληξουριώτης Γ. – Τσατήρης Γ., Το γενικό συμφέρον και όρια άσκησης της συνδικαλιστικής ελευθερίας σε τόμο Σύνταγμα και Εργασιακές Σχέσεις, σ. 55 επ.

οπωσδήποτε εξαιρετική λειτουργία στον έλεγχο της άσκησης του δικαιώματος.

Νομική θεμελίωση του ισχυρισμού της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας

Αντιμετώπιση του ζητήματος από τη νομολογία

Το πρόβλημα δεν είναι παλαιό. Πριν την ισχύ του Συντάγματος του 1975, καμία αμφισβήτηση δεν είχε προβληθεί, τουλάχιστον κατά γενικό τρόπο, στο αν η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας ελέγχεται, όπως άλλωστε και κάθε άλλου είδους δικαιώματος, με τα κριτήρια της γενικής ρήτρας της διάταξης του άρθρου 281 Α.Κ. Αυτό είναι βέβαια φυσικό, αφού το δικαίωμα της απεργίας, μολονότι είχε αναγνωρισθεί απ' την έννομη τάξη, δεν ρυθμιζόταν από καμία νομοθετική διάταξη, και η τεχνική της χρησιμοποίησης της γενικής ρήτρας και του άρθρου 281 Α.Κ. ήταν περισσότερο πρόσφορη για να προσδιορίσει η νομολογία το περιεχόμενο και τα όρια άσκησης του απεργιακού δικαιώματος.

Μετά την ισχύ του Συντάγματος του 1975, που πανηγυρικά αναγνώρισε το δικαίωμα της απεργίας εντάσσοντάς το στα προστατευόμενα απ' αυτό θεμελιώδη δικαιώματα, τα πράγματα περιπλέχθηκαν. Κι αυτό γιατί, εκτός απ' την παραπάνω αναγωγή του δικαιώματος της απεργίας σε θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα και το συγκεκριμένο συνταγματικό προσδιορισμό των στοιχείων νομιμότητάς του, το ίδιο το Σύνταγμα περιέλαβε ειδική διάταξη, του άρθρου 25 παρ. 3, με την οποία καθιερώνεται μια ιδιόμορφη γενική ρήτρα απαγόρευσης της καταχρηστικής άσκησης των ατομικών δικαιωμάτων.

Πριν ακόμα τα αντανακλαστικά της νομολογίας, αλλά και της θεωρίας, λειτουργήσουν απέναντι στις νέες συνταγματικές επιλογές, εμφανίζεται το σχετικό άρθρο του νόμου 330/1976, το οποίο όριζε ότι «η καταχρηστική άσκησης του δικαιώματος της απεργίας απαγορεύεται» (παρ. 1), προσδιορίζοντας σαν ειδικότερη περίπτωση καταχρηστικής άσκησης την πραγματοποίηση της απεργίας χωρίς την προηγούμενη προειδοποίηση του εργοδότη ή του επαγγελματικού του σωματίου για την άμεση διεξαγωγή διαπραγματεύσεων (παρ. 2). Στη συνέχεια, αν και ο νόμος 1264/1982 που αντικατέστησε τον 330/1976, δεν περιέλαβε διάταξη που να απαγορεύει ευθέως την καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος της απεργίας, εν τούτοις έμμεσα αναγνωρίζει την απαγόρευση της καταχρηστικής απεργίας στο άρθρο 14 παρ. 10 περ. ε. Στην αντίστοιχη νομολογιακή διαδρομή μπορούν να σημειωθούν δύο τάσεις απέναντι στο ζήτημα του εντοπισμού του κανόνα που μπορεί να θεμελιώσει το νομικό ισχυρισμό της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας.

Η μία τάση εμπνέεται από την ανεπιφύλακτη αποδοχή της νομικής βάσης, τη γενική ρήτρα του ΑΚ 281, αναγνωρίζοντας στα κριτήρια που καθορίζει αυτή την προνομία της εφαρμογής τους για τον έλεγχο της καταχρηστικής άσκησης του δικαιώματος της απεργίας. Η δεύτερη νομολογιακή τάση, χωρίς να βρίσκεται στον αντίποδα της προηγούμενης, έχει σαν βασικό χαρακτηριστικό την κριτική τοποθέτηση απέναντι στην εφαρμογή των κριτηρίων της διάταξης ΑΚ 281.

Προσπάθεια για μια κριτική θεώρηση του ζητήματος

Παίρνοντας υπόψη τις διάφορες απόψεις και τη σχετική επιχειρηματολογία που έχει αναπτυχθεί, αλλά και όσα παραπάνω έχουμε επισημάνει σχετικά με τη φύση και τη γενικότερη λειτουργία της παρέμβασης της ρήτρας της απαγόρευσης της καταχρηστικής άσκησης των δικαιωμάτων, μπορούμε να κάνουμε τις εξής παρατηρήσεις:

Η έννοια της καταχρηστικής άσκησης των ατομικών δικαιωμάτων

Αν υπάρχει ένα δεδομένο που δεν μπορεί στα πλαίσια του όλου προβλήματος να αμφισβητηθεί, είναι ότι η διάταξη του άρθρου 25 παρ. 3 Συντ. κατά την οποία «η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται», αναφέρεται οπωσδήποτε στα συνταγματικά δικαιώματα των άρθρων 4 έως 24, και φυσικά στο ατομικό δικαίωμα της απεργίας του άρθρου 23 παρ. 2.

Ποια όμως μπορεί να είναι η σημασία της παραδοχής του δεδομένου αυτού, όταν, σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, η διάταξη του άρθρου 25 παρ. 2 Συντ. θεωρείται *lex imperfecta* που περιορίζει την αξία σε ένα γενικό «κατευθυντήριο» χαρακτήρα για την ερμηνευτική συμπλήρωση του νοήματος του άρθρου 5 παρ. 1 Συντ. και των εκεί εγγεγραμμένων ρητρών, αλλά, κυρίως, όταν γίνεται δεκτό ότι η διάταξη του άρθρου 25 παρ. 3 αποσκοπεί – έστω και με την ατελή διατύπωσή της – στην προστασία της κρατικής εξουσίας και όχι – όπως στην περίπτωση του άρθρου 281 Α.Κ. – στην προστασία ιδιωτικών συμφερόντων; Άλλωστε, όταν η ίδια άποψη υποστηρίζει ότι θα ήταν αντισυνταγματική οποιαδήποτε πλήρωση, άμεση ή έμμεση του όρου «δεν επιτρέπεται», που

περιέχει η διάταξη του άρθρου 25 παρ. 3 Συντ., δεν οδηγούμαστε στην ουσιαστική «ουδετεροποίηση» της συνταγματικής αυτής διάταξης.

Οπωσδήποτε, δεν θα συνηγορήσουμε στην αποδοχή μιας τέτοιας κατεύθυνσης στις κατ' αρχήν σωστές διαπιστώσεις της κρατούσας γνώμης. Κι αυτό γιατί, οι σχεδόν αφοριστικές, από πρώτη άποψη, διαπιστώσεις αυτές, έχουν μια βασική αξία που δεν μπορεί να παραβλέψει κανείς: Η διάταξη του άρθρου 25 παρ. 3 δεν είναι δυνατόν να «λύνει τα χέρια» της κρατικής εξουσίας για την ανατροπή του όλου συστήματος προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων που το ίδιο το Σύνταγμα οργανώνει και εγγυάται. Αυτός άλλωστε είναι και ο παρεπόμενος λόγος απόρριψης της πληρωμής της συνταγματικής αυτής διάταξης με τα ρευστά κριτήρια της γενικής ρήτρας του άρθρου 281 Α.Κ.

Όμως, το να μη δεχθούμε μια τέτοια αντιφατική λειτουργία στη συνταγματική διάταξη του άρθρου 25 παρ. 3 του Συντ., δε σημαίνει ότι πρέπει να εκμηδενίσουμε την αξία της. Η συνταγματική βούληση ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα δεν πρέπει να ασκούνται καταχρηστικά έχει κατά τη γνώμη μας και ουσιαστική σημασία και πρακτική αξία.

Η ουσιαστική σημασία της διάταξης του άρθρου 25 παρ. 3 Συντ. βρίσκεται ακριβώς στο ρόλο που παίζει, με το γενικευμένο αντικείμενο αναφοράς της, στην ευρύτερη εφαρμογή των ρητρών της διάταξης του άρθρου 5 παρ. 1 στα επιμέρους δικαιώματα που εγγυάται το Σύνταγμα στις διατάξεις των άρθρων 4 έως 24. Αυτή κατά τη γνώμη μας είναι η έννοια της «ερμηνευτικής συμπλήρωσης» του άρθρου 5 παρ. 1 Συντ. απ' τον «κατευθυντήριο χαρακτήρα» του άρθρου 25 παρ. 3 Συντ.

Αν όμως η διάταξη του άρθρου αυτού παίζει το ρόλο της γενικής ρήτρας ελέγχου της καταχρηστικής άσκησης των συνταγματικών δικαιωμάτων (κατά τρόπο ανάλογο που η διάταξη του άρθρου 281 Α.Κ. κατέχει τη θέση της γενικής ρήτρας ελέγχου της καταχρηστικής άσκησης των δικαιωμάτων που αναπτύσσονται στο χώρο του αστικού δικαίου), αυτό δε σημαίνει ότι λειτουργεί ισοπεδωτικά, με την επιβολή των γενικών κριτηρίων του άρθρου 5 παρ. 1 κατά τρόπο αδιάκριτο σε όλα τα επιμέρους συνταγματικά δικαιώματα.

Όπως έχουμε τονίσει, το πόσο «γενική» είναι η ρήτρα της καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος, αυτό το προκρίνει η ίδια η έννομη (συνταγματική) τάξη με το συγκεκριμένο τρόπο που οργανώνει τα επιμέρους δικαιώματα στα οποία αναφέρεται, έτσι ώστε τα γενικά κριτήρια καταχρηστικότητας που περιλαμβάνει να παρεισφρύουν στον προσδιορισμό των ορίων της νομιμότητας κάθε δικαιώματος, εάν και όσο η συγκεκριμένη κατάσταση του περιεχομένου του δικαιώματος επιτρέπει.

Μ' αυτήν την έννοια, όπως η ρήτρα του άρθρ. 281 Α.Κ., έτσι και η γενική ρήτρα της κατάχρησης συνταγματικού δικαιώματος του άρθρ. 25 § 3 Συντ. έχει έναν εξαιρετικό και ταυτόχρονα επικουρικό χαρακτήρα και η δυνατότητα παρέμβασής της στα επιμέρους ατομικά δικαιώματα συρρικνώνεται όσο ευρύτερους περιορισμούς εισάγει ο ίδιος ο συνταγματικός νομοθέτης στις σχετικές διατάξεις με τις οποίες τα θεσπίζει.

Την πρακτική λοιπόν αξία της γενικής ρήτρας του άρθρου 25 παρ. 3 Συντ. μπορούμε να την εντοπίσουμε σε δύο σημεία: α) Κατ' αρχήν, εφόσον συντρέχει η παραπάνω προϋπόθεση, επιδέχεται δηλαδή το επιμέρους δικαίωμα στην προσδιοριστική επέμβαση των

κριτηρίων της κατάχρησης συνταγματικού δικαιώματος, ο κοινός νομοθέτης, κατά τη νομοθετική ρύθμιση του δικαιώματος, μπορεί να εξειδικεύσει και να τυποποιήσει τα κριτήρια καταχρηστικότητας σε *stricto sensu* όρους νόμιμης άσκησης αυτού. Μ' αυτήν την έννοια η νομοθετική εξειδίκευση και εφαρμογή των κριτηρίων της επιταγής του άρθρου 25 παρ. 2 Συντ. κατά τη «ρυθμιστική» του δικαιώματος λειτουργία του κοινού νομοθέτη, χρησιμοποιείται για την πληρέστερη ένταξη αυτού στα πλαίσια της εν γένει συνταγματικής τάξης. β) Ένα δεύτερο σημείο εντοπισμού της πρακτικής αξίας του άρθρου 25 παρ. 3 είναι η δυνατότητα άμεσης δικαστικής επίκλησης και εφαρμογής της, όταν στη συγκεκριμένη περίπτωση τα πραγματικά περιστατικά μπορούν να στοιχειοθετήσουν το σχετικό ισχυρισμό της καταχρηστικής άσκησης του συνταγματικού δικαιώματος, με την προϋπόθεση πάντα ότι θεμελιώνεται και ο αντίστοιχος νομικός ισχυρισμός, ότι επιδέχεται δηλαδή το συγκεκριμένο ατομικό δικαίωμα την παρέμβαση των κριτηρίων καταχρηστικότητας ή έστω κάποιων απ' αυτά.

Στο σημείο αυτό έχουμε να κάνουμε δύο ακόμα παρατηρήσεις. Πρώτον, η διεύρυνση της νομοθετικής τυποποίησης των συνταγματικών κριτηρίων καταχρηστικότητας σε *stricto sensu* όρους νομιμότητας έχει μια σχέση αντιστρόφως ανάλογη με τη δυνατότητα άμεσης δικαστικής επίκλησης της γενικής ρήτρας κατάχρησης συνταγματικού δικαιώματος του άρθρου 25 παρ. 3. Αυτό σημαίνει ότι όταν ο δικαστής βρίσκεται μπροστά σε «νομοθετημένο» λόγο καταχρηστικότητας, δεν μπορεί να εφαρμόσει με δικές του αξιολογικές σταθμίσεις τη γενική ρήτρα του άρθρου 25 παρ. 3 Συντ. Αντίθετα όμως, οφείλει να ερμηνεύει τη

διάταξη που «νομοθετεί» κάποιο λόγο καταχρηστικότητας, σύμφωνα με τη συνταγματική έννοια της κατάχρησης και εν ανάγκη να την κρίνει αντισυνταγματική εφόσον με τη διάταξη αυτή περιορίζεται το δικαίωμα καθ' υπέρβαση της συνταγματικής ιδέας της κατάχρησης. Δεύτερον, η διαπίστωση της καταχρηστικής άσκησης συνταγματικού δικαιώματος δεν επιφέρει, άνευ άλλου, τις έννομες συνέπειες που προβλέπει το αστικό δίκαιο για την αντίστοιχη παράβαση του άρθρου 281 Α.Κ.

Από την ιδιαίτερα πλούσια νομολογία επί του συγκεκριμένου θέματος της κατάχρησης ενδεικτικά παραθέτουμε τις εξής αποφάσεις:

Εφετείο Ιωαννίνων 50/83 (Δ.Ε.Ν. Τεύχος 967, Τόμος 40/1984): Δέχεται ότι η επακολούθηση απεργίας είναι καταχρηστική όταν επιφέρει ανεπανόρθωτη ζημιά. Είναι δυνατή η απαγόρευση απεργίας δια τακτικής αγωγής.

Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών 1950/83 (Δ.Ε.Ν., Τεύχος 955 και 956, Τόμος 39/1983): Δέχεται τα εξής: Δεν υφίσταται, κατά νόμον, δυνατότητα προσφυγής στο δικαστήριο για απαγόρευση ή διακοπή της παράνομης ή καταχρηστικής απεργίας ιδιωτικών υπαλλήλων και εργατών. Είναι κατ' αρχήν νόμιμη απεργία που υποστηρίζει αιτήματα σχετικά προς τα οικονομικά και εργασιακά γενικά συμφέροντα των μισθωτών του ιδιωτικού τομέα, τα οποία μόνο από το Κράτος μπορούν να ικανοποιηθούν, είτε δια της θεσπίσεως νέων κανόνων δικαίου είτε δια της τροποποίησης αυτών που ισχύουν. Η νομιμότητα της ως άνω απεργίας κρίνεται περαιτέρω επί τη βάσει της κατά το Σύνταγμα αρχής της μη καταχρηστικής άσκησης των δικαιωμάτων. Κατά την εδώ απόφαση η προσφυγή στη γενική ρήτρα του ΑΚ 281 πρέπει να γίνεται σε

εξαιρετικές μόνο περιπτώσεις, δεδομένου ότι υφίσταται τεκμήριο νομιμότητας και μη καταχρηστικότητας της απεργίας και ο κίνδυνος όπως και η επέλευση της εμπειεχόμενης ζημίας (είτε στον εργοδότη, είτε στους τρίτους, είτε στο κοινωνικό σύνολο) δεν αποτελεί κατ' αρχήν στοιχείο καταχρηστικής άσκησης της. Για τους ιδιωτικούς εκπαιδευτικούς εν προκειμένω, η ζημία λόγω της διακοπής των μαθημάτων που αφορά κυρίως τους μαθητές αλλά και η τυχόν εντύπωση που μπορεί να δημιουργηθεί για τη λειτουργία των εκπαιδευτηρίων δεν μπορεί να θεωρηθεί ως στοιχείο καταχρηστικής άσκησης.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η τεχνολογική επανάσταση και η «καπιταλιστική χρησιμοποίησή της» από τους κυρίαρχους και υπερεθνικούς, πλέον, καπιταλιστικούς κύκλους, που επεκτείνουν τη δράση τους, τον τελευταίο καιρό, με διαφορετικούς βέβαια όρους, και στο «άλλο» στρατόπεδο, παρέχει τεράστιες δυνατότητες πολιτικής, οικονομικής, καταναλωτικής, πολιτιστικής, διανοητικής, δηλαδή καθολικής χειραγώγησης των μαζών. Η «βιοηθική», η μεθοδευμένη επίδραση στα διάφορα στοιχεία και λειτουργίες της ανθρώπινης ύπαρξης, προσπαθεί να διαμορφώσει νέους τύπους βιομηχανοποιημένου ανθρώπου, μηχανιστικής συμπεριφοράς και ελεγχόμενων αντιδράσεων. Μια ολοένα και πιο συγκεντρωτική, αυταρχική, αδιαφανής, πανίσχυρη, «Διεθνής της Κεφαλαιοκρατίας», έχει παραμερίσει τους κοινοβουλευτικούς θεσμούς, που αποτελούν απλώς προπέτασμα καπνού και μηχανισμούς άμβλυνσης δευτερογενών συγκρούσεων, και έει επιβάλλει την αναμφισβήτη εξουσία της. Οι τελευταίες νομισματικές κρίσεις και αποκλίσεις, που σίγουρα στο μέλλον θα επαναληφθούν πιο έντονα, δεν οδηγούν στην κατάρρευση του καπιταλιστικού συστήματος, που σίγουρα βρίσκεται σε βαθιά και αξεπέραστη κρίση, αλλά σε μια νέα, πιο άνιση κατανομή και μια πιο κυρίαρχη και συγκεντρωτική ισορροπία.

Η μικροηλεκτρονική επανάσταση εγκαινιάζει ήδη την εποχή της μαζικής υποκατάστασης της εργασίας από συστήματα μηχανών. Βαδίζουμε, σίγουρα και σταθερά, στο «τέλος της κοινωνίας της εργασίας», «Υποβαθμίζεται» ολοένα και

περισσότερο η σημασία της ανθρώπινης εργασίας ως κατ' εξοχήν «αξιογόνας» παραγωγικής και κοινωνικής δραστηριότητας. Μειώνεται όλο και περισσότερο η συμβολή της ανθρώπινης εργατικής δύναμης (χειρωνακτικής κύρια αλλά και διανοητικής) στην παραγωγή της εθνικής και παγκόσμιας υπεραξίας, του παγκόσμιου πλούτου γενικά.

Παρότι η παραγόμενη αξία εξακολουθεί σε κάθε περίπτωση να αποτελεί το προϊόν της εργασίας, μέσα από μια νέα κοινωνικοποίηση της παραγωγής αρχίζει πλέον να αμφισβητείται, σε όλο και μεγαλύτερη έκταση, η «αναγκαιότητα» της εργασίας, σαν συντελεστή της παραγωγής. Τίθεται «καθεστωτικό» θέμα εργασίας. Βέβαια η τεχνολογική εντατικοποίηση της παραγωγής και η συνακόλουθη απελευθέρωση τεράστιων ποσοτήτων εργατικής δύναμης και χρόνου θα μπορούσαν και σε νέους τομείς παραγωγικής δραστηριότητας να οδηγήσουν και στη δημιουργική αξιοποίηση του χρόνου να συμβάλουν και στην επανασυρραφή του κατακερματισμένου κοινωνικού ιστού να συντελέσουν. Αρκεί να γινόταν καθολική χρησιμοποίηση των τεχνολογικών δυνατοτήτων, δηλαδή κοινωνική (σοσιαλιστική) εξορθολογίκευση της παραγωγής: Παραγωγή ρυθμισμένη ποσοτικά και ποιοτικά στις πραγματικές ανάγκες του εργαζόμενου ανθρώπου.

Δεν τίθεται πλέον θέμα τρένου τεχνολογίας και ποιος δεν το έχει πάρει. Όλοι είμαστε ταξιδιώτες αυτού του ξέφρενου, εκπληκτικού και συνεχώς μεταβαλλόμενου κόσμου. Και θα είμαστε μέχρις ότου άλλοι και πολλοί λίγοι, ίσως λιγότεροι και από τους παλιούς ηγεμόνες, κρίνουν ότι τα φορτηγά βαγόνια που μας φιλοξενούν, βαραίνουν υπερβολικά τον κύριο συρμό, που θέλει να απογειωθεί στο δικό του, ολιγαρχικό και αυτάρκη δρόμο.

Παρόλα αυτά όμως και ο τελευταίος εργαζόμενος ξέρει ότι πόροι υπάρχουν τεράστιοι σήμερα στον κόσμο. Πλούτος παράγεται άφθονος περισσότερο από κάθε άλλη φορά. Με μια διαφορετική κοινωνική οργάνωση και χρήση των νέων παραγωγικών δυνάμεων είναι σίγουρο ότι θα αυξηθεί ακόμη περισσότερο. Ο πλούτος όμως αυτός είναι ολογαρχικά (καπιταλιστικά) συσσωρευμένος, άνισα κατανομημένος και αλόγιστα σπαταλώμενος. Τα εθνικά και υπερεθνικά κέντρα και οι μηχανισμοί που τον ελέγχουν και τον διαχειρίζονται δεν έχουν ούτε την επιθυμία ούτε τη δυνατότητα να επινοήσουν και να προωθήσουν ένα νέο τύπο (καπιταλιστικής) ανάπτυξης, ούτε βέβαια, και πολύ περισσότερο, ένα νέο τύπο «δίκαιης και ίσης ανάπτυξης» για μια «παγκόσμια ευημερία». Είναι η τροχοπέδη της «κοινωνικής δικαιοσύνης» παρόλο ότι δείχνουν ότι είναι διατεθειμένοι κι αγωνίζονται για το αντίθετο.

Το εργατικό κίνημα σήμερα βρίσκεται σε άμυνα. Μια άμυνα που δεν εμπεριέχει την τακτική της ανασύνταξης των δυνάμεων, της εκπόνησης της νέας επιθετικής τακτικής, της εμμονής στον στρατηγικό στόχο. Περιέχει πολύ περισσότερα στοιχεία παθητικότητας, άμβλυνσης του ταξικού κριτηρίου, αποδοχής των τετελεσμένων, παρά υπέρβασης της συγκυρίας, αισιοδοξίας, οργανωτικής συσπείρωσης. Ένα βαρύ πέπλο «αποσυνδικαλισμού» απλώνεται, αργά μα σταθερά, κύρια στη Δυτική Ευρώπη. Και οι κυριότερες συνδικαλιστικές και πολιτικές του οργανώσεις βρίσκονται σε διαρκή αδυναμία εκπόνησης εναλλακτικής λύσης. Αυτή άλλωστε, η μονομερής αναδιάταξη των συντελεστών στην παραδοσιακή της μορφή, αποδεικνύει αφ' εαυτής τη δυναμική των ταξικών αντιπάλων και προϋποθέτει τη νέα εθνική και υπερεθνική οργάνωση αυτών των μηχανισμών και διακρατικών κοινοτήτων, που θα αντιστοιχηθούν στη νέα παραγωγική διαδικασία.

Αυτή η θεμελιακή αμφισβήτηση της αξίας της εργασίας και του ρόλου του εργατικού κινήματος δεν επιτρέπει την αφέλεια της προώθησης, σαν εναλλακτική στρατηγική των συμμετοχικών θεσμών, μ' όλη την ποικιλία που έχουν αυτοί θεσπιστεί και εφαρμοστεί στη Δυτική Ευρώπη, ούτε των άλλων συναινετικών διαδικασιών, τώρα μάλιστα που και οι δύο κοινωνικοί αντίπαλοι δεν έχουν, ο καθένας για τους δικούς του λόγους, ως προτεραιότητα την εργατική συμμετοχή. Στην ολοένα και πιο συγκεντρωτική διευθυντική λειτουργία του υπερεθνικού καπιταλισμού, όπου η ταχύτητα στη λήψη των αποφάσεων και η αστραπιαία αντίδραση στα διαρκώς μεταβαλλόμενα νομισματικά, πιστωτικά, εμπορικά, πολιτικά και κοινωνικά δεδομένα, αποτελεί όρο ύπαρξης και κυριαρχίας, τέτοιες επεξεργασίες και προσδοκίες ηχούν παράταιρα. Και όπου και αν εισάγονται αφορούν δευτερεύουσας σημασίας τομείς για την εξασφάλιση της αναγκαίας κοινωνικής συναίνεσης σε πολύ περιορισμένα τοπικά ή κλαδικά όρια. Ούτε, πολύ περισσότερο, ευνοεί την προώθηση θεσμών «συλλογικής αυτονομίας», «εθελοντικής διαιτησίας» κ.λπ., αφού οι δύο πλευρές δεν είναι ισότιμες και το κράτος είναι με το μέρος των εργοδοτών. Και ασφαλώς δεν αποτελεί εναλλακτική λύση η προβολή των μεμονωμένων αιτημάτων των εργαζομένων ή των προβλημάτων των ανέργων ή άλλων ευπαθών και εκμεταλλευόμενων ομάδων (οικοκυρών, συνταξιούχων κ.λπ.) που, χωρίς να παύσουν να προβάλλονται με κάθε πρόσφορο τρόπο, μόνο μέσα στα πλαίσια της συνολικής εναλλακτικής αμφισβήτησης και λύσης μπορού να ικανοποιηθούν.

Επί μέρους αναδιατάξεις και προσαρμογές με την επίκληση της ανάγκης για αποτελεσματικότερο αγώνα, που οδηγούν σε διασπαστικές ενέργειες και χωριστή δράση (π.χ. διάσπαση του συνδικαλισμού σε δημοσιοϋπαλληλικό και εργατοϋπαλληλικό, η

διόγκωση των δευτερευουσών αντιθέσεων και ιδιαιτεροτήτων), οδηγούν στην παραπέρα εξασθένηση του μετώπου της εργασίας και καθιστούν πλέον ευάλωτο τον κοινωνικό χώρο, που καλύπτει.

Το παγκόσμιο εργατικό κίνημα βρίσκεται στο κρισιμότερο σημείο των μεταπολεμικών χρόνων. Η μη αποτελεσματική του αντίδραση δεν αναβάλλει απλά την καπιταλιστική υπέρβαση για το μέλλον, όταν οι συνθήκες, στη διαμόρφωση των οποίων αυτό δεν συμβάλλει, οδηγεί στην πλήρη υποταγή και εξουθένωσή του. Η άρνηση προσαρμογής το οδηγεί από μέρα σε μέρα σε όλο και πιο χειρότερη θέση.

Το ζητούμενο είναι πως θα επιτύχει τον έλεγχο, τη διαχείριση και την παραπέρα ανάπτυξη και τελειοποίηση των νέων μηχανών, που παράγουν περισσότερο από πριν πλούτο. Ένα πλούτο που δεν ανήκει πια σ' αυτούς που τον δημιούργησαν (εργαζόμενοι), που παράγεται όμως από τα δημιουργήματα του ανθρώπου (μηχανές). Που δεν βρίσκεται στα χέρια των πολλών αλλά κάτω από τον απόλυτο έλεγχο και διαχείριση των υπερεθνικών πολιτικών και οικονομικών κέντρων.

Γι' αυτό επιβάλλεται μια νέα στρατηγική. Από αυτήν τη νέα στρατηγική του εργατικού κινήματος, που πρέπει να οδηγήσει και στη συγκρότηση νέων, ευέλικτων, επιθετικών υποκειμένων συνδικαλιστικής και πολιτικής δράσης, προκύπτουν οι πιο κάτω άμεσοι στόχοι του:

α. Ενότητα του κόσμου της εργασίας (εργαζόμενοι, ανέργοι, οικοκυρές, συνταξιούχοι, νέοι κ.λπ.) στη βάση των προβλημάτων των σημερινών και κύρια των μελλοντικών. Μπροσ στις κοσμογονικές αλλαγές και την ανάγκη για κοινή αντιμετώπιση όλες οι άλλες διαφορές φαντάζουν σαν απλά, αφελή ή ύποπτα προσχήματα. Δεν υφίσταται θέμα σύγκλισης των συστημάτων. Το προνόμιο της παραγωγής τεχνολογίας και τεχνογνωσίας δεν

μπορεί να υπάρχει εσαεί στα καπιταλιστικά υπερεθνικά κέντρα. Γιατί τότε τίθεται θέμα συμβιβασμού με τους όρους, που αυτά θέτουν.

β. Άρνηση και ακύρωση της εφαρμογής των «εναλλακτικών» μορφών εργασίας (ελαστικό ωράριο, τέταρτη βάρδια, δουλειά με το κομμάτι –φασόν, νυχτερινή εργασία, προσυνταξιοδοτικό καθεστώς κ.ά.). Η επίκληση της ταξικής αλληλεγγύης προς τους άνεργους συναδέλφους, που θα αυξηθούν εκρηκτικά στα επόμενα χρόνια, η οποία πρέπει να εκδηλωθεί με παραίτηση από τα κεκτημένα αποτελεί στείρο λαϊκισμό και απαράδεκτη πρόκληση. Την ανεργία θα την πληρώσουν αυτοί που την προκαλούν ή σκόπιμα την διατηρούν. Το εργατικό κίνημα δεν κατάφερε αυτό να το αποδείξει με τους αγώνες του.

γ. Δραστική μείωση των ωρών εργασίας χωρίς αντίστοιχη μείωση του μισθού, ώστε ο ελεύθερος χρόνος να αυξηθεί και μια νέα, πιο ευνοϊκή, κατανομή να προκύψει με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.

δ. Κοινωνικός μισθός για όλους ανεξάρτητα από την κατοχή ή όχι κάποιας θέσης εργασίας ή απασχόλησης.

Έπειτα από την παραπάνω εμβριθή ανάλυση μπορεί κανείς, βλέποντας από την οπτική γωνία του σύγχρονου κόσμου, να αντιληφθεί πόσο επίκαιρα είναι όσα είπε ο Baron Dupin στην Έκθεση στη Βουλή του Παρισιού το 1847.¹¹

19) Μπενζαμέν Κοριά, Ο εργάτης και το χρονόμετρο, Τειλορισμός – Φορντισμός και μαζική παραγωγή, «Κομμούνα» / Θεωρία 7.

«Υπάρχει λοιπόν ένα τεράστιο όφελος στο να δουλεύουν ακούραστα τα μηχανήματα μειώνοντας στον ελάχιστο δυνατό χρόνο τις στιγμές ανάπαυσης: η τελειότητα σ' αυτό το θέμα θα ήταν να μη σταματά καθόλου η δουλειά (...) Τοποθετήθηκαν λοιπόν στο ίδιο εργαστήριο τα δύο φύλα και οι τρεις ηλικίες όπου γίνονται αντικείμενα εκμετάλλευσης σε συναγωνισμό μεταξύ τους και κατά μέτωπο, και, αν μπορούμε να μιλήσουμε μ' αυτούς τους όρους, παρασύρονται χωρίς διάκριση από το μηχανικό κινητήρα στην παρατεταμένη εργασία νύχτα και μέρα, πλησιάζοντας έτσι όλο και περισσότερο στην κατάσταση της αέναης κίνησης». Baron Dupin, Έκθεση στη Βουλή του Παρισιού, 1847.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Ιωάννη Δ. Κουκιάδη, Στοιχεία Εργατικού Δικαίου – Ατομικές Σχέσεις Εργασίας, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 1997, σ. 7επ.
- 2) Ανδρέας Γ. Δημητρόπουλος, Συνταγματικά Δικαιώματα, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, Τόμος ΙΙΙ, Ι' Έκδοση – ΑΘΗΝΑ 2004, σ. 365-385.
- 3) Νίκη Γεωργιάδου, Η αρχή της ίσης μεταχείρισης των εργαζομένων (άρθρο 22 § 1 β Σ), Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2002, σ. 1-190.
- 4) Στέλιος Βλαστός, Γερμ. Δικηγόρος, Ισότητα και ίση μεταχείριση στις εργασιακές σχέσεις, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1988.
- 5) La Liberte syndicale par Georges Spyropoulos docteur en droit, Preface de M. Paul Durand Professeur a la Facutte de Droit de Paris, PARIS LIBRAIRE GENERALE DE DROIT ET DE JURIS PRUDENCE, R. RICHTON ET R. DURAN – AUZIAS 20, Rue Saufflot, 20, 1956.
- 6) Θεόδωρος Δ. Βαης Δ.Ν. Δικηγόρος, Το συνδικαλιστικό δικαίωμα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1990, σελ. 221 επ.
- 7) Παπασταύρου Ιασ. Δημήτρη, ΑΠΕΡΓΙΑ – Σχόλια στα άρθρα 19-22 ν. 1964/1982 (ενόψει και των ν. 1876/90, 1915/90, 2224/94), ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1995, σ. 29 επ.

- 8) Βενιζέλος Ε., Συνδικαλιστικές ελευθερίες και περιορισμοί κατά το άρθρο 106 Σ, σε τόμο Σύνταγμα και Εργασιακές Σχέσεις, σ. 39 επ.
- 9) Ληξουριώτης Γ. – Τσατήρης Γ., Το γενικό συμφέρον και όρια άσκησης της συνδικαλιστικής ελευθερίας σε τόμο Σύνταγμα και Εργασιακές Σχέσεις, σ. 55 επ.
- 10) Ληξουριώτης Γιάννης, Ο σκοπός του δικαιώματος της απεργίας, 1987, Έκδοση Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, σ. 225 επ.
- 11) Αλέξη Π. Μητρόπουλου, Θεωρητικά ζητήματα του συνδικαλιστικού κινήματος, Μελέτες – άρθρα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, 1989.
- 12) Μπενζαμέν Κορια, Ο εργάτης και το χρονόμετρο, Τειλορισμός – Φορντισμός και μαζική παραγωγή, «Κομμούνα» / Θεωρία 7.

